

Борис Цуккер

В ТАЙГУ, НА ЛЕНУ!

„Так було, але так не буде“.

(Слова Леніна, вирізьблені на пам'ятнику
жертвам Ленського розстрілу 4 квітня 1912 р.
на Надеждінських копальнях).

День був жаркий. А надвечір погода різко змінилася. Почалася злива. Навколо потемніло. В залу гідропорту вбіг радист і схвильовано повідомив начальника:

— В польоті літаки 1147, 1148, 1149, 752. А з Якутська „човен“ Північного морського шляху. Крім того, літак Асямова теж у польоті.

— Ну, от бачите,— звернулася до мене дружина начальника.— Що я вам казала?— і побігла клопотатися на кухню.

Порт виставив знаки посадки.

Першим загув у повітрі „літаючий човен“ Північного морського шляху. Не встигли пілоти вилізти і вийти в залу доживання, як знайомий уже звук повідомив, що прибуває літак. Прилетів пілот Дімітрієв на могутньому 1149 з вантажем і 11 пасажирами.

— Там повзе ще „Ліліпут“— 752,— сказав він, обтрушуючи краплі дощу.— Ми його випередили кілометрів за 75 звідси. Якщо дощ не змие, незабаром буде тут,— сміявся Дімітрієв, махаючи останні краплі з блискучого шолома.

— Зараз і Асямов буде з Якутська,— сказав начальник.

— Він, мабуть, не полетить, заночує в С... Погода погана.

— Куди там— він такий одчайдушний, що не всидить. Прветься.

В цей час у косу зливу загув мотор.

— Звідки?!

— Ясно, Асямов! Диявол він, а не льотчик!

Мотор гув усе ближче й ближче, але самого птаха не було видно. Злива дужчала. Неможливо було висидіти в квартирі— усі повдягали пальта й вибігли на берег. Літак „Бовтало“ у повітрі. Потім він „відійшов“, бо не міг спуститися. Зробив ще одне коло над широким водним простором біля і Лени і вдарився об поверхню води. Косі смуги дощу

били просто в обличчя літакові, але він переможно плив до містка.

Гуртожиток гідропорту наповнився пасажирами.

— Мусить бути ще один... Той, маленький, не дійде, денебудь сяде.

Знову гудіння мотора, і за кілька хвилин з'явилося одиннадцять мокрих пасажирів — робітників, завербованих якутським урядом. Загалом тепер у порті було вже близько сорока чоловік. Відразу стало шумно. Ділові розмови перепліталися з веселим розкотистим сміхом. Тут були інженери, бухгалтери, відповідальні партійні й радянські робітники. Голова тресту і одинадцять чорноробів, завербованих якутським урядом. За дорогу кожного з них було заплачено управління флоту 1200 карбованців.

Я розговорився з робітниками. Дехто з них уже бував в цих краях.

— Я до Вітіма, — розповідав один, — їхав від Іркутська раніше гужем сім тижнів. Відморозив і ніс і ноги. А тепер бач як! Вранці сьогодні був ще в Іркутську, а тепер ночую у Вітімі. Правда, пірнали потроху. Он Терентій — так той ніби горілки обпився. Усе віддав, що за п'ять день з'їв.

— Зате легше літакові було, — сміялися інші.

— Надовго йдете? — питаю.

— Як прийдеться. Раніше було на копальнях як розрахунок, так і в „жилуху“¹.

— Щоправда, недалеко, усього до Вітіма, — підказують інші й сміються. — А тепер у Вітімі не розгуляєшся.

— Не обпоять тепер, та й не пограбують.

— Одне слово, радянське місце. Скрізь один народ.

— На яку роботу? — веду я далі.

— Чорнороби ... Пічники.

— Тепер і пічники в моді, — сміються робітники. — Он як возять! На крилах, як на килимі-самольоті. До чого дожив робочий народ!

— Треба — так і повезуть.

— А де тепер робітників не треба? Скрізь потрібні. Такий час, — робітник скрізь у пошані.

— А ви що, з тресту? — питає мене один з робітників.

— Ні, я письменник.

— Ага, тоді опишіть, як ми летимо, — сказав один з одинадцяти, з рудою бородою, — запишіть, як їхав старий Петро на північ у Якутськ. Прочитає там онук, і теж схоче їхати. Цікаво.

Ми розмовляли довго. По дахові стукали краплі дощу, блискавки прорізували темну ніч. У сусідній кімнаті стукали на більярді. Пробували закрутити радіо — нічого не вийшло.

¹ „Жилуха“ — так в тайзі називають ті місця, де люди живуть осіло і працюють.

— Погода не підхожа,— сміялися пасажир.

Я пішов до начальника порту домовитися, щоб відправив мене найближчим літаком.

— З нами і летітимете ; Дімітрієв забере,— казав мені один пасажирів „1149“.— Хоч у нас повно, заповнені всі люки. Сидіти, мабуть, ніде буде. У трамваї б, скажімо, людина й постояти могла, ну, а тут діла не буде.

— Дімітрієв знайде, він на крилі поведе — і то не впустить,— захоплено казав інший пасажир.— Хай тільки погодиться.

— Добре,— сказав начальник порту,— я побалакаю з Дімітрієвим, якщо погодиться, будь ласка. Звичайно, у першу чергу нас візьме. Хоч його літак перевантажений.

— Е, Дімітрієв усе може.

Дійсно, Дімітрієв — один з найпопулярніших і найулюблених пілотів Ленсько-Вітмської траси. Про нього кажуть : Лев Миколайович — це наш найкращий пілот. Це він літав взимку в страшні морози до Якутська й назад за два-три дні. А що значить пролетіти 5400 кілометрів за два дні, коли на цей політ треба шість днів ? Його поважають усі мотористи й бортмеханіки, пілоти й начальники управління. У квартирі Дімітрієва багато подарунків. Патефон, зброя, грамоти, велосипед, годинник. Подарунки нагадують про товаришів і про виконану роботу. Мужнє відкрите обличчя. Увесь зовнішній вигляд Дімітрієва лише підкреслює його внутрішні властивості. Ніколи і ні в кого Дімітрієв не викликає побоювань: долетимо чи ні ? Цей пілот-стахановець водить літаки без аварій.

* * *

Рано-вранці почали збиратися. Пасажири нетерпляче виходили з кімнати на терасу, щоб взнати погоду.

Раз-у-раз було чути:— а що рація ?

Ніхто добре не знав, але всі ворожили :

— Бортмеханіки ще не виходили. Погана ознака ! Бачте, шмарно.

— Нічого !

Пасажири вже всі повставали. Раз-у-раз позирали на двері кімнати пілотів. Нарешті, двері закрипили, і почали виходити один за одним бортмеханіки. Вони якось лукаво поглядали на пасажирів і зникали в напрямі стоянки літаків.

— Мабуть полетимо.

Почало яснішати. До пілотської принесли сніданок. Через півгодини вийшов Дімітрієв.

— Ну як, товаришу Дімітрієв, мене візьмете ? — питаю я.

— Та треба. Тільки вам доведеться примоститися в „Моссільпромі“.

„Моссільпром“ — це місце між обома моторами — трохи спереду. Звичайно тут перевозять різний вантаж, різні товари,

чому й назвали його „Моссельпромом“. Спереду два віконечка з матовими скельцями для спостереження.

— Незручно, зате спереду, і все спостерігаєш. Раніше всі усіх приїдете на Бодайбо і раніше всіх потрапите на землю при падінні.

Дімітрів серйозно посміхається.

— Скоро піднімемося. Ось як хмарки сповзуть з дверей Вітіма, полетимо.

Справді, там, куди йшов Вітім, між двома високими горами був ще суцільний туман. Два дні тому там вабили до себе залиті сонцем масиви двох високих гір, що відкривають шлях на Бодайбо. Сьогодні молочні шматки хмар висіли в просторі підступно прикривши гірське пасмо.

... Першим піднявся Асямов у напрямі до Іркутська. Шлях туди вільний. За Асямовим піднявся „літаючий човен Молодцова“—літак Північного морського шляху. Нарешті, черга йде за нами.

Одягнений у пілотський костюм, Дімітрів походжав по березі недалеко від літака.

— Сідати!—командує начальник порту.

Пасажири полізли в свої нори.

— Ну, а ви в свій „Моссельпром“!

Зігнувшись дугою навіть при моєму далеко невисокому зрості, я поліз у свою нору. Зверху гучно спустилася кришка і заскрипіли гвинти, щільно загвинчуючи мене. Вуха ще щільніше забив ватою. Загув мотор, потім другий. Забилися скрипучим голосом „вхолосту“ пропелери.

— Хоч би швидше піднятися, може повітря заглушить цей ріжучий звук.

Поштовх—і ми в повітрі.

Впиваюся в жовте скло. Спереду вода, верховіття лісу. Гірське пасмо. Літак у вузькому просторі русла річки Вітіма стиснутого високими лисогорами. Шлях по Вітіму суворіший і величніший, ніж по Лені. Раз-у-раз, зрізаючи зигзаги річки, доводиться пробиратися над високими суворими скелями, зовсім голими, шпичастими, вкритими снігом і льодом.

Увесь час я сиджу незручно, підібравши під себе коліна у позі справжнього спостерігача. Зір спрямований уперед крізь два димчасті скельця. Земля швидко повзе під літаком. Я спереду від пілота. Я раніше пролітаю той простір, що й він, потім поглинає своїм тулубом літак. Я зовсім ізольований від усіх інших пасажирів і від усього світу. Зверху—міцною кришею, пригвинченою щільно, ззаду—від пілота—міцною стінкою. Під руками вимірники висот, стану повітря і т. д. Дедала більше хитає.—Отже, підлітаємо до Воронцовки,—майнує в голові.

Воронцовка—великий затон з майстернями. Є селище воїнів. Коли пароплав зза крутої кривини раптом покажеться

як на долоні, перед селищем — увесь берег обліплюється на-
родом, веселим, задьорливим. Це — майже півдороги позбав-
леного житла Вітімо-Бодайбінського тракту, якщо не раху-
вати 8-9 зимовищ, та, недалеко вже від самого Бодайбо, Мам-
ських копалень слюди.

Сама Воронцовка — життєрадісне робітничє селище. Звідси
вийшло чимало водіїв пароплавів по великому водяному про-
сторіві Лени та її приток. Воронцовка славнозвісна не лише
своїми лоцманами. Навколо неї сплелося чимало легенд і опо-
відань. Багато страшного розповідають про Воронцовку. Тут
найлютіші вітри. Коли навколо тихо і скелі не дають простору
хуртовині, тут завжди страшна хуга. Трапляється взимку, що
лишається уже ось-ось небагато до селища, як от раптом
завіє, закрутить з усіх боків; коня збиває з ніг. Він ступить
і спиниться, ступить і спиниться. Тоді візник злазить з козел
і завалюється в сани разом з пасажирами. Ждуть годину,
другу, іноді цілу добу. Снігом звалює і пасажирів і коней.
Під снігом не так холодно. Якщо кудись пробереться мороз,
тоді прощайте з тією частиною тіла. Скільки разів після таких
хуртовин люди лишалися без пальців рук, ніг; про носи й
говорити не доводиться. А коли стихне і пасажир приїздить
на зимовище, трапляється, що він не може відшукати пошто-
вої станції: усі будинки під снігом. Скільки разів доводиться
жителям вранці вилазити через димар і відкидати сніг від
вікон і дверей.

Так узимку, а влітку це веселе, радісне селище.

Пролетіли Воронцовку.

Гори ще вищі, природа ще величніша. Тут пусто, але тут
природа може ховає ще значніші багатства, ніж ті, які вже
виявлено. Так, усього кілька років тому тут знайшли багаті
поклади слюди. Слюда перевищує щодо якості всі відомі
досі джерела. Про кількість і говорити не доводиться. А знач-
чення слюди у промисловості величезне. Отже зрозуміло,
яке багате майбутнє перед цими копальнями на річці Мамі.
Пам'ятаю, як у 1931 році я їхав на пароплаві вгору Вітімом
з директором іркутської слюдфабрики, колишньою робітни-
цею на копальнях слюди тут, на Мамі.

— Що тут було рік-два тому, ви й уявити не можете.
Кілька землянок і грязюка, грязюка, грязюка. Партиїно-ком-
сомольський актив знемагав з надмірної роботи. Здебільшого
робочий елемент був плинний, настроєний по-рвацькому, за-
тримувати тут його вдавалося з великими труднощами. Адже
від боком золоті копальні, де вживався „фарт“, самородки
і т. д. Тільки завдяки невеликому ядру відданих партії ви-
робничників нам пощастило налагодити видобуток слюди,
знайти нові розробки, заглибитися ще далі по річці Мамі.
Насилу почало налагоджуватися життя. А тепер — бачите,
яке селище!

Мені довелося, вертаючись до Іркутська, знову зустрінутися з нею на пароплаві по дорозі в Усть-Кут. А потім протягом трьох тижнів їхати до Іркутська. Багато цікавого розповіла вона про створення зразкових копалень на Мамі.

Надворі ясно. Крізь матові скельця віконць я бачу на лівому березі хатинки - комахи. Це перші будівлі селища на Мамі. Видко, як тягнеться, вигинаючись за течією Мами, лінія селища. Повзе по річці якась чорна жаба — це катер, що курсує між окремими ланками зростаючого Слюдтресту. Сюди, за нами, на гідролітаку Л-752 мусить прилетіти головний інженер тресту. Кількома днями раніше двомоторний літак привіз великий вантаж — матеріал для виробництва.

Наш літак привітно виблискував крилами і, набираючи висоти, бере „високу лисогору“, щоб хвилини за сорок підлетіти до Бодайбо. От уже й славнозвісні „Собачі норки“, коли здається, що пароплав не рухається, а стоїть на місці. Навіть більше — його відносить назад, така швидка тут течія. Пароплав, який робить загалом по Вітіму не більше 4 кілометрів на годину, тут зовсім неспроможний побороти швидкість річки. Тому йому іноді доводиться лишати тут одну або дві баржі, якщо він веде їх кілька, і самому тягтися, ледве ледве посуваючись уперед. Крім того, в цьому місці є бічна течія. Через це пароплав раз - у - раз ризикує наштотхнутися на скелю. Тому пароплави уночі тут, як правило, не ідуть. Ночують біля входу в „Собачі норки“. Та і вдень пароплави йдуть тут за сигналом дозорців, які сигналізують, вільний чи зайнятий шлях. Пароплави чуйно прислухаються до сигналів.

Після „Собачих норок“ до Бодайбо — рукою подати. От уже й колишня Авдеєвська резиденція. — Тут, на Авдеєвській резиденції, проживав 1912 року відомий нездара — сенатор Манухін, якому „государь імператор всемілостивейше поручил ознакомиться с делом 4 апреля 1912 года“.

Як правило, пароплави прибувають до Бодайбо вранці, бо завжди ночують у „Собачих норках“. Коли туман починає розвіюватися, зза скель вимальовуються спочатку не різко, а потім усе рельєфніше обриси Бодайбінських гір. Поворот — і Бодайбінська дільниця уся перед очима пасажира.

... Аероплан налітає на Бодайбо з північного заходу. Крізь віконце мені здається, що літак іде по скелі, по всіх цих комашках - хатинках, які притулилися по схилі лисогори. Здається, ось - ось вони сповзуть у річку, а за ними поповзуть й літак. Чому це він так крутиться? — промайнуло в голові. Але літак, зробивши коло, уже повзе вгору по лисогорі, зачіпаючи верхівіття дерев. Може це не Бодайбо? Але яке ж інше селище могло тут вирости за цей час? Літак уже несесться над водою дедалі нижче. Поштовх — і ми пливемо до містка, де радісно махає прапорцями начальник порту.

— Широ вітаємо! — написано на його обличчі. Мотор перстає гриміти. Із дзвоном відгвинчують кришку „Моссельпрома“ — моєї домовини, — вилажу з важкою головою. Яскраво, по-святковому світить сонце. Сьогодні вихідний день. На березі сила-силенна людей. Як я потім узнав, самих тих, що хочуть летіти, зібралось в Бодайбо не менше ста чоловік. Населення прийшло зустріти літак після довгої перерви. Через несприятливу погоду в Бодайбо не було літака більше чотирнадцяти днів.

... Галас, гомін, сміх, рукостискання,

Поїзд із Бодайбо на копальні відходить о сьомій годині. О шостій годині йшов я по лінії залізниці-вузькоколійки до вокзалу. Рівно о сьомій засвітив тоненьким голоском паровоз. Вагони стукнулися буферами і поповзли від станції. Спочатку поїзд тягнеться уздовж берега річки Вітіма, цієї суворой річки копалень. В ньому, Вітімі, багато бурхливої, непокірливої води. Щоб примусити води Вітіма служити людині, треба збудувати греблю в районі озера Орон і поставити на ній електростанцію з потужністю, мабуть, у мільйон кіловат. Якщо збудувати таку греблю, і сам Вітім стане судноплавним до верхніх його частин, що стоять приблизно за 150 кілометрів від Чіти. Таким чином утвориться новий водний шлях, що з'єднає цей край з Бурято-Монгольською республікою.

Потужні гідроелектричні станції дадуть енергію для руху драг, екскаваторів, залізниць, дадуть освітлення й опалення для робітничих жител.

... Іноді суворі високі лисогори змінюють зелені масиви лісів. Тоді на повороті з вікна вагона розгортається гарна швейцарська панорама, тільки дикіша й величніша. Поїзд повзе повільно-повільно. Здалеку видно селище.

Уздовж Бодайбінки сидить якась велика черепаха. Ближче-ближче, це, виявляється, цілий будинок з багатьма вікнами. Черепаха ця не стоїть на місці. Вона рухається. Але рух її такий повільний, що цього не можна помітити не лише з вікна вагона, але й стоячи поруч із драгою. Чорне тіло черепахи є однією з драг, що їх декілька на Вітімських копальнях. Ми під'їжджаємо до найбільшої, мабуть найбільшої в Союзі. Її завезли сюди ще концесіонери (17-футова драга). Ця драга довго й повільно монтувалася. Мала вона застарілу слабку конструкцію і відразу ж після пуску 1928 року затонула, а перша спроба її експлуатації після відновлення показала, що вона навіть і в малій мірі не може компенсувати скорочення видобутку, що намітився в наслідок розвалу підземних робіт.

Я був на цій дразі в 1931 році. Недалеко вона відійшла за ці п'ять років. Пам'ятаю, коли я подав перепустку, директор довго й уважно вивчав мій документ, потім подивився на мене і, ніби перепрошуючи за зайву підозрілість, повів на драгу.

Спочатку дорога йде містком, потім відразу потрапляю в машинний відділ. Скрізь машини, великі й маленькі. Мотори, двигуни, динамо, від усіх їх переплітаються великі широкі паси. От величезна залізна бочка з багатьма отворами. Сюди потрапляє порода. Усе це гримить, швидко рухається, скрегоче, а струм води усе мие й мие. Порожня порода йде стакером до одвалу, а золото осідає на грати. Драга в'їдається своїм екскаватором глибоко в землю, дробить скелю, підкидає високо каміння, перекидає його в якісь канали; котиться кругляк по цих канавах, обмивається водою й несеться все далі й далі по безконечних загородах, листах і потім, грохочучи, викидається по другий бік драги, а в канавах лишається жовтий метал, ради якого й починається вся ця грандіозна робота.

... Обминули драгу. По дорозі зустріли ще одну, меншу, і ще одну незібрану. Назустріч поїздові повзе будинок з високою трубою. Це славнозвісна електростанція, перша в царській Росії. Збудували її в 1893 році на річці Нигрі — потужністю в 300 кіловат.

Поїзд то відходить, то знову наближається до берега Бодайбінки. Там, де ліс стоїть на відлогому місці, скрізь видно галявини, прогалини, просіки. Вони свіжі. Недавно пробиті вони руками шахтарів і їхніх родин у непрохідному колись лісі. Тепер на цих галявинах рівними грядками розділена земля, ділянки відгороджені, щоб не заходила худоба. Тут росте цибуля, картопля, огірки, морква, помідори. Це все те, що раніше привозили з „жилухи“. Це все те, про що ніколи не вірили, що воно може тут рости „у зоні вічної мерзлоти“. Про це говорило „золотопромислове товариство“, гірничі інженери, попи з амвону, які запевняли, що цей край створений богом тільки для золота і ні для чого іншого.

Тепер тут і золото й городина. Біля шахтарських хатинок кудкудакають кури, хрюкають свині, молоді гусята і качки полощуться у жовтій воді Бодайбінки. Дружина шахтаря радісно стежить за нами веселими очима. Здається, ці веселі очі кажуть: — Чим це не „жилуха“? Навіщо мені їхати звідси?

Коли поїзд підходить до станції Єжовки, з лісу назустріч вибігає кудлата собака Мишка з породи ведмежат. Цілі дні проводить вона в лісі, а як тільки почує свисток паровоза, вибігає звідти, оббігає вагони й просить. Їй кидають шматки хліба, сала тощо, і вона з жадністю усе це пожирає. Рушить поїзд. Мишка ще довго стоїть і дивиться очима прохача у вікна вагона, аж поки не пройдуть останні вагони. Тоді вона, підбравши хвіст, швидко біжить назад у ліс до наступного поїзда.

— Мишка, Мишка! — кричать їй з вікон вагона. Але Мишка не чує й біжить у ліс до другого поїзда, до другої подачі.

Станція Громовська. А далі за півтора кілометри — Ап-рельська, — колишня Надеждінська. Уславлене місце. Ніколи

робітничий клас не забуде цього страшного місця, де підноситься білий обеліск з датою й словами Леніна: „Так було, але так не буде“...

От він перед моїми очима, цей високий білий обеліск, і рої спогадів несуться навколо мене.

* * *

Зима 1912 року. Кінець лютого. У четвертому бараці Андреевської копальні ранок, як і по всіх інших бараках, почався довго до світанку. Закоптіла лампа над почорнілою й жирною плитою жовтою плямою висить у холодному важкому повітрі. По підлозі тягне колючим холодом від дверей, щілин. Скриплять двері. Це шахтарі вибігають на двір у самих спідніх, узувши босоніж катанки.

— Тріщить. Тільки й дивись, що без носа повернешся в барак,— говорить один одному, приносячи з собою мороз з вулиці.

Старий сторож раз-у-раз заносив оберемки дров, немінно примовляючи:

— Хіба його натопиш, цей клятий барак? Його топити — однаково що вулицю гріти. Тільки сонце й може.

— А ти з молитвою, з молитвою,— сміялися шахтарі.— З молитвою гарячіше буде.

Увечері, коли барак нагрівався, зверху падали брудні краплі, а на ранок із стелі звисали чорні бурульки.

Захлинувся холодною парою перший свисток.

Скриплять помости. Важке нерівне сопіння шахтарів, що починають одягатися, наповнює барак. Дзвенять чайники, що їх хазяйки пересувають на плиті.

Чути розмову:

— Просто прилипло волосся до стінки разом із подушкою, і не відірву. Тягну, а волосся тягне назад.

— Так чого ж? За ніч нагрілася подушка й прилипла. Адже на стінках льоду, як на лотку. Анютка моя через це й заинула. Розкидається сонна. З одного боку я її грію, а з другого — лід. От і застудилася: дістала запалення і згоріла... Як собаки живемо.

— У них собаки й то краще живуть. На теплих килимах,— продовжила співрозмовниця думку першої.

— А на нас хіба зважають?

— Ох, і холодно ж, баби,— підбігла до плити, стукаючи губами, молодиця Дар'я Проніна, що її весілля барак справив місяць тому.— Ох, і холодно ж! Із стінки звечора просто скло, відійшло, а на ранок укривало примерзло. Адже в мене ніяке ліжко.

— А он у Мотрі, так волосся прилипло. Мало лисою не вишилася.

— Скільки разів скаржилися. Хоч би що!

— А оце коли чоловік сказав, одержуючи гроші, так з нього поглузували, кажуть — скільки вас там, а не можете номер ротом нагріти.

— А його б ротом у Бодайбінку.

— І окружному вже кілька разів скаржилися. Говорить: Браття, поліпшать! — Папірець показував, що не тільки сюди, а кудись далі писав. Тільки руками розводить. Це, каже, вже друга справа. Шахти — і то не можу добитися, щоб влаштували як слід.

— Шахти, — сказала недужа двадцятип'ятилітня Варя, що виглядала далеко старішою своїх років. — Он мого недавно мало зовсім не заморозили. З пласта тече, а працювати треба, бо десятник каже — норми ще нема, яка належить по за кону.

Так по-своєму формулювала Валя п. 7-й технічної безпеки: „Мокрим забоем визнається забій з припливом води, що обливає робітника зверху і з боків вище коліна“.

— Ну, от мочило його, мочило, а він, бідолашний, працює. Так усю зміну і працював, а потім мокрий і побіг додому. Прибіг, як бурулька. Поки відтанув — і захворів; от тепер і лежить другий тиждень у лікарні, очуняти не може.

— А потім ще й на роботу не приймуть: скажуть, що слабосилий, — зітхнула одна з жінок. — З моїм Кирюхою не було так? Скільки намучився. Зовсім звільняти вже збиралися. Учадів у шахті. А вони не бачать. Чад, — говорить нарядчик, — за хворобу не вважається. Це, каже, панянки у лазні кажуть про чад, а робітникам не слід. Так і працював, поки не впав. Тоді потягли вгору, а він ні живий, ні мертвий. Ну, привели до пам'яті на „пункті“, тільки тепер коли що — хапається за голову.

— Кров відійшла — от і хапається, — співчуває хтось.

— Та тут і здорового приб'ють на смерть. Прийшов же Олексій тоді он з розбитою головою. Спускається він по сходах, а хтось зверху лізе. Ну, інструмент у нього впав і провалив голову. А в амбулаторії на нього ж лікарі кричали: П'єте, кажуть, — а потім з п'яних очей і не знаєте, що робите! — Які, каже, п'яні очі, коли сходи одні і то слизькі, без запасних відступів. По одних і підіймаєшся і спускаєшся, а інструмент нікуди дівати. — Е, вам ще може няньок дати з собою та коляску, — сміється лікар. — Дають, що за угодою належить. — За угодою... За угодою належить умирати та здихати швидше. Привезли позавчора в сьомий барак Нінкиного чоловіка — підпало проводом. Робітники кажуть, як не підпалить, коли увесь мокрий, а електрика тільки це й любить. Коли людина мокра, так вона його і тягне. Та коли б хоч електрика по всій шахті була, так знав би, як берегтися. А то середина штрека ще так-сяк, а вбік — темно, хоч в око стріляти. Ну й тягне провід до себе, і тягне.

— А то ще, кажуть робітники, котиш оту чортову тачку, вона мало не десять пудів важить, а дошки діряві, пропилі,—от убік і тягне, а там ці проводи.

— Сказано — з вогню та в полум'я!

— У полум'я і є. Тільки й дивися, посковзнешся й упадеш у канаву.

— А потім витягнуть та таким і примусять працювати. Думаєш, додому відпустять, так куди там!

— А ще скільки протримають, поки обшукають: може зогото заховав і прикидаєшся хворим, щоб прослизнути. Он Митрошка й тепер з покаліченим ротом ходить. Коли знепритомнів, уцадивши, так його потягли нагору. А там давай йому рот розкривати — може удає. Набрав, мовляв, у рот дрібну або самородку і прикидається. Покалічили увесь рот. Скільки часу говорити не міг. Язик розпух, як подушка.

— А треба було йому так зробити, як, пам'ятаєш, Трохименко зробив з шостого бараку. Полізли йому в рот перевіяти, а він їм відкусив палець.

— І правда. На суді так і свідчив: зло,— каже,— узяло образа. Як це так? З ранку до ночі працював, мокрий, кістки мнуть, як дірявий зуб, а тут — от тобі! Просто як вода на дірявий зуб, так мене пересмикнуло, коли наглядач палець у рот засунув і почав там за яснами колупати. Нудно стало, баби дохлу кішку з'їв. Сили моєї немає! Я й стиснув зуби. Палець і хруснув.

— Його ж засудили й вислали, а родина тепер страждає.

— Може добріші стануть, не будуть знущатися.

— Не будуть!.. За це гроші дістають. Алже треба хазяїнові прислужитися.

— Та що й казати,— підхопили всі,— солодке життя, а ще така робота. Одне слово — золото. Там, дома, заздять — тайгу поїхав, золото загібати буде.

— Лопатами,— уїдливо сміються інші.

— Горб та болячки заробиш — оце так.

— Ей, баби, що ви там розкудкудакалися зранку,— кричать із помостів шахтарі.— Золото ждати вас не буде. Он перший коли прогув, а ви все галасуєте.

— А мій, мабуть, уже на всіх парах,— підійшов до плити хворобливий шахтар Арсений Ковшин.

— А ми про вашу лазню і говоримо. Адже ти теж як буренька відтавав.

— А!..— відповідає Арсен і несе свого чайника з плити.

— Дружина в пологах, так самому доводиться,— кажуть баби.

— А то що? Гірше вас уміємо?— сміється Арсен.

Сіли до столу. Густий чай підбадьорив.

— А думали, що дуба дасть тоді,— продовжують баби розмову.— Прибіг тоді, замерз зовсім.

Трапилося з Арсеном це місяців півтора тому. Він повинен був працювати в затопленому штрекові. Коли піднявся нагору з шахти, було відчуття лише свіжого повітря. Тіло парувало, а поки пройшов контрольну, почало холонути. Одежа почала прилипати, а потім охопило як обручем,—казав він тоді.—От, стягає й стягає, здається, і дихати зараз перестанеш. А вона все тягне й тягне. Сили немає, та й усе. Почав бігти. Зсередини ніби відгає, відчуваєш пару, а зверху замерзає, як у діжці вода в мороз. Я—бігти щосили, а руки й ноги як дерев'яні, насилу згинаються, закладають. І бігти вже важко, і потихеньку йти страшно. Уже тіло не віддає пари, а напакі: лід, як голками, починає колоти. Коле й коле, проклятий. Штрикне і перестане. А потім знову, та так боляче. Скільки біг, скільки чвалав, не пам'ятаю—тільки коли б не Дмитро, не доплентався б я до казарми.

Відлежався два дні і знов на роботу.

— Одно слово — „приискатель“,— понуро жартували тоді шахтарі.— Широкі штани вдягнеш, поїдеш на Бодайбо восени, народ дивувати.

— Так,— посміхається широко Арсен, згадуючи ті слова.

— Ти чого це, як іменинник?—крикнув шахтар, що поспішав до виходу.— Уже перший коли був!—і зник у клубок холодного повітря, що вдерлося в казарму через розчинені двері.

Арсен наспіх зібрав крихти й побіг навздогін шахтарем. З чоловіків лишився тільки татарин Османка, що сьогодні не виходив на роботу.

А за півгодини після виходу Арсена забігла до номеру мамка Завалішина, забувши навіть зачинити за собою двері.

— Ти що, збожеволіла?—закричали на неї з різних кутків.

— З лазні, чи що, що дверей не зачиняєш?

Вона не відповіла, тільки несамовито розмахувала шматком м'яса, що його тримала в руках.

— От, от що дають! Га?—істерично вигукувала вона. Османці дали.

— Їж! Їж!

Почувши своє ім'я, Османка підбіг до мамки.

— Чого кричиш?

— На, на!—ткнула вона йому в лице шматком м'яса.— Нїж! Бачиш, що вони тобі дали? Їж! Їж!

Османка вихопив з її рук шматок м'яса, яким вона несамовито розмахувала.

— Та це ж кінський...—вирвався крик. За ним другий, третій. У смердючому повітрі промерзлого барака тільки й чулося:

— От чим вони нас годують!

— Черв'ями, та гидотою!

— Чи довго ж вони ще знущатимуться з нас?

— Вбити їх, наволоч!

— Піти всім народом до контори вимагати!

Чого вимагати, ніхто як слід не знав. Тільки клекотіла раз.

Обурений галас вирвався на вулицю, побіг по засніжених сходах, звідти зледенілими звалищами до шахт, мокрих і темних, до контори, до будинків службовців.

... Шахти порожніли швидше, ніж інших вечорів. Увечері в барак, відхльобуючи чай, перемовлялися шахтарі:

— Доки ж терпіти?— уже несила!

— Мало, так от ще чим годувати надумали...

— Та ти скажи до діла,— закричав раптом, витріщивши очі, грузин Паваландашвілі,— скажи, як тобі дали! Я йому видеру!

— Та як...— уже котрий раз починала свою розповідь Завадина.

Відчинилися двері, і до бараку увійшов одягнений у кожух шапку з навушниками робітник років 30—35, досить високий, кремезний. Струсивши з себе сніг, він підійшов до плити, встав на край рукавиці, на них шапку.

— Чули, чим годувати почали нас?

— Я його самого нагодую,— закричав знову фальцетом Паваландашвілі.

— Розбити контору, і край!— почулося з різних кутків бараку.

Поки новоприбулий роздягався, коло нього скупчився майже весь барак— чоловіки, жінки, діти.

— До краю дійшло, Зеліонку!

— Треба подумати, хлопці,— сказав той, коли роздягся.— Права не проста, так лишити не можна.

— Ясно— не можна!

— От ти, Зеліонку, ти ж знаєш,— поміркуй, як зробити!

— Ти ж бувалий,— додають інші.

— А провчити треба!— чути вигуки.

— Чого там провчити? Розбити контору, і край,— підтримують з різних боків.

— Ні, хлопці, контору розбивати не треба,— казав Зеліонко.— А треба діяти організовано. От завтра подамо заяву.

— Обов'язково заяву, що не підемо, мовляв, на роботу,— кричить барак.

Зеліонко продовжує:

— ... заяву, щоб обслідували. Можна додати всякі інші клопи. Хіба мало їх у нас?

— Куди там мало!

— Усю кров випили! Всіх спаскудили!

— Жити не можна!

— Знущаються!

— Слова вільно сказати не можеш!— кричав дужче всіх Паваландашвілі.

- Іти всім,— тоді визнають!
- Як можна всім ходити?— гарячився Паваландашвілі.
- Усім ходити не можна,— розмахував він руками, ставши чинсь ліжко.— Хай виборні!
- А виборних у козачу.
- Не дамо! За що? Ми всі за них!
- Щоб дозволили збори.
- Хай Зеліонко скаже!— скочив на ліжко кремезний бітник. Це був Лесной, що з минулого року жив на Андрєвській.— Хай Зеліонко скаже!
- Хай Зеліонко!— повторив Паваландашвілі, не перестаючи розмахувати руками.
- Зеліонко казав:
- Тут хіба вперше? І не лише нас утискають. І інші копальні— там те ж саме. Треба повідомити й інші копальні!
- Повідомимо,— луною розлягається по бараку.
- Повідомимо, ходаків пошлемо, щоб теж підіймалися!
- Не дають жити! Знущаються з жінок і дочок!
- У пику б'ють!
- Слова сказати не можна, відразу козакою лякають!
- А заробіток— тільки щоб не вмерти!
- Так як же бути?— намагався перекинути барак Зеліонко.
- А так і бути,— відповідає барак,— заяву подавати!
- Треба окружному все списати,— запропонував Лесной.
- Один по одному розлягалися над вухом Зеліонка вигук.
- Хай викинуть погане м'ясо!
- Щоб не було різних сортів!
- Щоб не давали фунт за три фунти!
- Хай службовці не кажуть на кухні: „не хочеш, не береш“!
- Хай дають таке ж борошно, як і службовцям!
- Хай по морді не б'ють!
- А Філарета приборкати, прибрати його нахабну пилу!
- Хай службовці не вимагають, щоб жінки ходили в логу мити до них!— почувся жіночий крик.
- А то битимем за дочок!— загрозливо додає чоловічий голос.
- Щоб не давали гнилої картоплі!
- Хай заберуть Горелова та Степанова! Вони жити не дають, знущаються з нас!
- Хай урядник не царює над нами!
- Утримання,— вигукнув хтось невпевнено...
- Що— утримання?— підхопив Зеліонко.
- Що? На нього тільки й можна жити, щоб не здохнути!
- А здохнеш, то й поховати не вистачить!
- Хай збільшать!— кричить Паваландашвілі.— Хіба ми на нас наживаються?
- Щоб лікарі по-людському до нас ставилися!
- ... Довго перегукувався барак обуреними голосами. Було

...далеко за північ, коли почали вкладатися. От уже все
...їть неспокійно і тяжко. Лише Зеліонко, Лесной і Паваландаш-
...івлі сидять на ліжку. Зеліонко, слинячи олівець, пише.
...вони оформлюють пекучі потреби та болючі думки всього
...раку.

...Перекочувалася злість і в інші бараки через снігові
...мети, яри і кручі, збільшуючись силою і обсягом. Так біль-
...ла б снігова грудка, якби вона пробігла по всіх цих стеж-
...к та доріжках від казарми до казарми, через кручі до шахт ...
...Опівдні на майдані зібралася вся Андреевська.

У Зеліонка радісно забилося серце:— Ось вона, гуща ро-
...нича! Тільки щоб не зрівалося!

Йому вже ввижались червоні прапори з гаслами, що за-
...никають до бою; він чує робітничий марш; йому здавалося,
...розлягаються постріли, чути крики прокльонів, потім знову
...ка бадьора, така близька, така рідна пісня: „На бой крова-
...й, марш, марш вперед, робочий народ!“

— Чуєш?— схопив він за рукав Лесного.

— Що?— флегматично відповів той.

У повітрі чулося:

— До контори!

Зеліонко уже опанував себе. Закричав:

— Товариші, тільки не робіть дурниць: треба організо-
...но! Підемо до контори, тільки організовано!

— Організовано!— розляглося по лисогорах.

— Ходімо!— вигукували шахтарі.

— Ходімо!— вторили луною лисогори.

А до контори в цей час під'їхав управитель копальні та
...равник. Туди ж вирушив і весь мітинг. Діти підстрибували
...дорослими. На ганкові контори мітинг зустрів справник.
Щільним кільцем оточили шахтарі ганок контори.

Галас відразу вщух.

Чоловік десять шахтарів підступили до ганку. Виділявся
...сною своєю важкою постаттю.

— Робітники, ваше високоблагородіє, прийшли скаржи-
...ся і подають вам скаргу,— сказав Лесной, скидаючи шапку.

Справник узяв великий аркуш, дрібно списаний, і, побіжно
...поглянувши, передав його управителеві, що стояв поряд із
...м. Потім запитав:

— Чого ж ви хочете?

Не струнко, але голосно почали вигукувати шахтарі свої
...ивди.

— Нічого не розумію і не чую,— закричав справник,— не
...жу в такому галасі розмовляти. Виберіть когонебудь і хай
...жуть, а не кричіть усі.

— Хай ті, хто подали заяву,— відповіли шахтарі. Лесной,
...ліонко, Паваландашвілі і ще кілька чоловік присунулися
...нижче до справника. На майдані стало тихо. Справник

і управитель про щось стиха пошепталися, потім справник заявив:

— М'ясо? Так це хтось пожартував. Це дурниці. Іди працювати.

— А як же з іншими пунктами? — загув голосами май

— Решта — дурниці, — відповів справник недбало. — От управитель каже, що він часто бачить, як у робітників, повертаються з роботи, свічки стирчать із кишень, але махнув на це рукою. Бог з ними, мовляв! Бачите, а ви скр

житесья!

— Ми не згодні! — голосно сказали виборні.

— Не підемо на роботу, — підтримали їх шахтарі. — Не

демо, хай приїде окружний!

— Як хочете, — відповів справник.

— Підете, — з удаваним спокоєм сказав управитель. — Буде

голодні — підете!

— Не підемо! — загрозово відповіли шахтарі. І луна

лисогорах відгукнулася.

— Не підемо!

... Коли ніч оповила шахти й бараки, двоє в башлики йшли до станції, щоб товарним доїхати до Надеждінської і Феодосьєвської копалень. Це були Лесной і Зелюшко.

Не встиг спинитися поїзд коло Феодосьєвської, як вони проскочили через коридор вокзалу і в розпливчастих тінях місячної ночі по скрипучому лютневому снігу попрямували до найбільшого бараку. В ньому жив Баташов.

Відразу після обіду шахтарі Феодосьєвської копальні почали збиратися навколо своїх бараків.

— Не будемо працювати — і край! — кричали з різних сторін.

— Хай розповість як слід про Андреевську. Там біля п'ятого номера, кажуть, є хтось.

— Ходімо туди!

З усіх бараків почали збиратися шахтарі до п'ятого номера. Там щоразу з'являвся на бочці новий чоловік і щось вигукував надирним голосом.

... Ще зранку почали сходитися люди до Надеждінської копальні.

То купками, то поодинці перекочувалися вони через башки Річківського містечка до Народного дому, великого білого будинку. Він ніби виріс тут, серед лісу. Навпроти, на горі, виднілася церква. Недалеко від церкви притулилася під горою головна контора. З ганку контори було видно до Надеждінської копальні аж до Ліпайвської лікарні, далеко кручею.

Річками люди стікалися до містка: зі сходу — з Феодосьєвської; із заходу — з Олександрівської, Андреевської, просто проти станції звивався людський потік, виливаючи

долини між горами, за якими ховався Чанчік, нова копальня багатою золотою жилою.

Вона швидко уславилася своєю „жилою“ і „піском“ не тільки у ближній, але й у дальній тайзі. Почали збиратися шукачі і „хижаки“, сподіваючись великої поживи. Схотіла вона змагатися з велелюдною і старою Феодосьєвською. Але центром усіх копалень стала не вона, і навіть не Феодосьєвська, а Надеждінська. Адже тут головна контора, тут жила адміністрація всіх копалень, тут були центральні майстерні, тут зкупчилися найкваліфікованіші робітники.

Давно на Надеждінській копальні осів адміністративний центр. Тут створився і центр робітничий під час страйку, хоча ранками, коли гудок вривався в морозний передсвітанок, на „Надежді“ шахти не розкривали ротів своїх, щоб прогнати сонну й похмуру шахтарську масу: тут не було шахт.

До дев'ятої години біля Народного дому зібралося вже кілька тисяч. Хтось вигукнув:

— Відчиняй двері!

Завідувач Народного дому, в'юнкий Наришкін, що його робітники взагалі не любили і завжди над ним насміхалися, вийшов на ганку.

— Зараз відчиню, та не свято ж сьогодні.

Чули тільки ті, хто стояли близько, а дальні лави перелизували:

— Відчиняй, чого ждати. Начальник теж!

Заскрипів засув, і двері обома половинками розчинилися навстіж. Робітники, натискаючи один на одного, заходили в середину. У глибині була сцена, відділена від публіки загорою.

Тільки й чути було:

— Ану, натисни!

— Ще раз!

— Ще разочок!

— Та перестань ти!

— Здурів, чи що?

— Бачиш, нікуди!

Жартували:

— Ану, внутрішні, виходьте, дайте зовнішнім увійти!

Усе ж таки більшість лишилася надворі.

За лаштунками були Думпе, Баташов, Паваландашвілі, Розенберг, Зеліонко, Лесной та інші виборні.

— Краще взагалі відкрити сцену,—порадив Попов, вийнятий від Олександрівської копальні.— Хай наб'ються!

— Гаразд,—відгукнувся Баташов.

Думпе і Розенберг кінчали записувати основні вимоги. Баташов потяг за мотузку, розсунулася завіса. Підійшовши до рамни, гукнув:

— Підходь, хлопці! Іди сюди, потім будемо обговорювати наші питання!

Неохоче піднімалися з лав. Незвично було вилазити на сцену усім напоказ.

— Чого ж ви? — сказав Баташов. — Що я, один тут буду чи що? І, крім того, он народ натискає знадвору, треба йому місце дати.

— А куди його заходити? — почувлися непевні вигуки.

— Куди? Он, бачиш, хід, і йди, — підбадьорювали голосом.

— Іди!

— Іди ти, чого я!

— Чого сидиш? — докоряли один одному. — У бараку галасуєш, а тут як риба.

Жартували:

— Так там із випивкою і закускою.

Піднялися з задніх лав двоє, потім ще і ще крайні відділялися від лав і тяглися на сцену. Зза лаштунків теж почали з'являтися ті, що там були раніше.

Звідти винесли стіл, лави. Усе це з шумом розставляли.

Баташов сказав:

— Можна вже й починати.

Він відокремився від групи і вигукнув у залу:

— Треба, товариші, так скласти нашу скаргу, щоб було видно, чого ми хочемо.

— Хай андреевці скажуть — у них почалося.

— Чого у них? У всіх у нас наболіло, — почувлося в залі.

— Тепер піде, — сказав сам собі Баташов. — Ти, Думпе, та оформлюй.

А зала вже вигукувала свої потреби й скарги.

Надворі галасували, кричали, щоб усі вийшли, бо нічого не чути, а даремно стояти безглуздо. Увійшло сто, а на майдані увесь народ.

— Виходимо, — шепнув Баташов.

— Гаразд, — також пошепки відповіли виборні.

Він вигукнув у залу:

— Увесь народ там і вимагає, щоб вийшли. Айда туди! І сам перший попрямував через сцену, мигнувши тим, хто сидів на сцені.

У залі розляглося:

— Айда, швидше!

Перестрибуючи через лави, тиснули один на одного й виходили з зали. А там, біля фасаду, притягли дві порожні бочки, на них поклали дошку і збудували трибуну. Навколо розмістилися ті, що сиділи на сцені.

Ще не всі встигли вийти з зали, а Баташов, зістрибнувши з бочки, почав вигукувати у натовп перелік скарг.

Майдан спочатку рясно вставляв нетерплячі репліки, а потім

Ім ті репліки чулися все рідше й рідше. Більшість присутніх це ніколи не чули ораторських промов. Кричати в номерах кричали, але ось так, щоб один казав, а інші стояли тихо, нічого незрозуміло було. І от від цього незрозумілого скочувалися вигуки.

— От воно як! — лише зрідка казав сусід сусідові.

— Бачиш, як живемо: просто перед богом сором, — казали жінки, що вперше потрапили на збори.

За Баташовим виступив Зеліонко. Крім того, що розповів як почався страйк і як блювали жінки, коли побачили цей шматок м'яса, він прочитав ще й вимогу андреевців, яку вони хочуть подати окружному інженерові та справникові, щоб звільнитися від знущань, які чинять їм адміністрація й службовці.

— Підемо до завідувача копалень! — вигукували на майдані.

— Ходімо до Теппана! — підтримували інші.

Павло, Зінин чоловік, теж стояв коло бочок. У голові промайнуло:

— Так воно й є. Скільки образ зазнали! Як чорт працюєш, користі нема. Ніколи й не поїси по-людськи, — гірше собаки. Він кілька разів намагався крикнути це в натовп.

Тремтів усім тілом. Як тільки важкий високий шахтар кінчив говорити, Павло скочив на бочку:

— Я, товариші, скажу, як наглядаяч знущався з моєї жінки. (Аба це діло?..

Натовп заглушив його голос вигуками:

— Знущаються, як із худоби...

І знову, як і на інших копальнях, почали вигукувати шахтарі свої кривди, свої скарги на адміністрацію, на службовців, на порядки, на поліцію. Знов, як учора на Надєждінській і на Андреевській вимагали звільнення, вимагали кари винним, вимагали людського поводження.

І на ці вигуки майдан відповідав:

— Правильно... Вірно... Стверджуємо...

І лісогори гучною луною відзивалися: — Стверджуємо...

— От тут є все це. Усе написано! — показує аркуш Баташов.

— З усіх копалень хай скажуть, — кричить Павло, — з усіх!

— Усіх! — відповідають луною лісогори.

— Хай виборні йдуть!

— Є барачні й виборні, — хай вони йдуть!

— Усі копальні відповідатимуть за їхні слова.

— Я хочу ще сказати, — протиснулася до бочки Зіна, — хочу сказати, треба поставити пункт, щоб не торгували го-
лкою, а то всі переп'ються.

— Та ти лізь вище, — підхопив її Паваландашвілі, — там і ричи.

Зіна зіслзла з його допомогою на бочку.

Якось відразу затих галас. Несподівана пропозиція приломшила не лише майдан, але й тих, хто був біля трибуни. Думпе подивився на Баташова, Баташов — на Паваландашвілі. Зеліонка не було видно. Він загубився серед людей. Паваландашвілі хитро посміхнувся, висунув кінчик язика.

У гущі натовпу почувся пискливий крик:

— А хто нам заплатить, розорити хочеш?

Паваландашвілі замахав руками:

— Тихше, все буде гаразд. Щоб у кожному номері мамки підраховували горілку і дістануть за це грошей.

— З кого гроші? Тобі легко сказати.

— Тсс,— зашикав Паваландашвілі.— Для кого ви готували горілку? Для синків. Хай синки й платять. А коли нап'ються, значить, проти шахтарів, щоб нам ще гірше було.

Баташов перебив:

— А якщо синки не все викуплять, з усіх зберемо й майдан виплатимо.— По чверть копійки на брата, а то й того менше. Бо раніше завжди виїжджала адміністрація на тому, що робітники під час страйку тут випивали. Знаємо ми їх. Заприсягнемось, товариші, що ніхто не питиме під час страйку,— збуджено кричав Баташов.— Я перший присягаюся й зорікаюся!

Захвилювалася шахтарська маса:

— Присягаємось!

— І іншим не дамо пити!

— Не дамо!— повторили лисогори.

— А мамкам шкоди не буде, виплатимо все до копійки.

— Виплатимо!— кричить хаос голосів.— Виплатимо!

— Ну, молодець ти,— звернувся Баташов до Зіни, що розгублено стояла біля бочки. Очі її гарячково блищали. Вона тремтіла. Почувши слова Баташова, вона розплакалася голосно навзрид... Але це не були сльози задухи, що їх чув Павло вночі на ліжку.

— Ти й будеш у нас делегаткою від жінок, коли ти така.

— А тепер, товариші,— прокричав Зеліонко, злізши з бочки,— а тепер ось виборні приведуть до ладу те, що ми тут розповіли. Надєждінці, як центральні, триматимуть зв'язок з нами усіма і тут на копальнях, і по бараках.

— А ми повинні дати шахтарське слово й міцно триматися.

— Будемо!— відповів майдан тисячами голосів.

— Будемо!— повторила луна в горах.

— Будемо страйкувати до зеленої травиці,— закричав Баташов,— аж доки не задовольнять наші вимоги.

— Будемо!— знову луною повторили шахтарі.

— Будемо!— підхопили цю луну лисогори.

... Майдан перед Народним домом почав порожніти. Віддалік по дорозі проїздили верхи завідувач Андреевської копальні і становий.

— У, кровопивці! — загув шахтарський гнів. — Роз'їжджають, прокляті!

— Рознюхують!

— Хорти!

— Послали вже напевно до Бодайбо по козаків.

— Та то вже так!

— Іуда проклятий!

— Ти кого це так?

— А он, праворуч, не бачиш? — Філаретушка.

— Ех, узяв би його на мушку!

— Поганити рушницю для такого. Просто лантух накинути на у відходок...

— Скільки познущалися з нас!

— Іуда і є!

— Пес поганий!

... Андреевці, васильевці, пророкоільїнці, утьосовці зійшлися олександрівцями близько третьої години дня.

Дві чорні стрічки зближалися все ближче, все більше злиналися в одну тисячоголову масу, що залила шлях більше ніж на кілометр.

Хто стояв, хто сидів, відпочиваючи після довгої дороги. Перекидалися словами, курили.

Виборні тут же влаштували нараду. Усіх бентежило, що прокурор звелів принести записки кожному зокрема.

— Чи не ховається тут якийсь підступ?

— І напевне ховається, — казав Зеліонко, — я за те, щоб на копальню не ходити, а то буде як у п'ятому році ішли Гапоном.

— Не посміють! Це не Петербург, — заперечували голоси.

— Хай спробують, — рознесемо!

— Хто вигадав? Ніхто не стрілятиме, — почувся голос із середини натовпу.

— А ти звідки знаєш?

— А знаю. Ні за що стріляти, візьме у нас папери й тільки.

До нього приєднався другий, третій голос.

— А не підемо, гірше буде: скаже, що проти.

— Не треба ходити, — кричав Лесной, здершись на телеграфний стовп. — Не подобається мені це, хай через делегатів.

— А делегатів заарештують, — не вгавав той же голос.

— Хочете зовсім заморити нас голодом. І так стільки часу...

— Звідки ти? — закричав Зеліонко.

— Звідки? З тих місць, звідки й ти ліз, — відмовив перший робітник. — Умовляли нас, і досить! Хочемо йти на роботу.

— Так іди, працюй!

— Треба буде — піду! А через вас он робітники пухнуть голоду. Тепер знову не дає йти. Коли прокурор сказав...

А другий просто в людську гущу кричав:

— І не слухайте їх, хлопці, ходімо просто до прокурора, і все...

Як хвилі на порогах, перекочувався на сотні сажнів шум людських голосів по дорозі і глухою луною перелітав черепічку до лисої засніженої гори.

Виборні почували, що треба зробити щось, щоб не пустити шахтарів до Надеждінської цією тритисячною масою, але що зробити, які слова сказати, щоб людська гуща не йшла? Таких слів не знаходили. Почулося:

— Ходімо! Годі! Відпочили!

— Хай виборні йдуть спереду! — закричав Лесной, знову зізвши на телеграфний стовп.

— Хай виборні спереду!

— Тільки виборні! — доносився звідкись голос Зеліонка.

Але вже захиталася чорна стрічка, вигинаючись по дорозі. Рушили верхнім шляхом до Надеждінської.

На Надеждінській:

Знизуючи лівим плечем, ходив по своєму кабінету - приймальній Трещенко. На дивані, розвалившись, напівлежали Преображенський, Хитун, справник, Теппан. Окремо на стільці сидів Санжаренко.

— От як, — казав Трещенко, закручуючи вуса, надуваючи щоку. — Я шикую солдатів у дві шеренги. Вони переймають шлях. Я змушую цю наволоч звертати, вона неспроможна буде це зробити, я даю сигнал і починаю їх косити.

— А цей — „браття“?

— Якщо можна було б його першим укласти, я поставив би товстенну свічку двом святим. Обридло вже мені з ним мочитись.

— Ото ще „браття“, — процідив Преображенський, — ліберал на державному посту!

— Йому б краще засідати в Державній Думі, ніж бути інженером на копальнях, — сказав Теппан.

— Отже, пане капітане, зрозуміло? — звернувся Трещенко до Санжаренка.

— У мене є досвід з Якутська, — відповів Санжаренко.

— Прекрасно! Далі затримуватися не можна. Накажіть Лапіну вишикувати солдатів біля Народного дому.

Солдати швидко вишикувалися в дві шеренги. За ними на правому фланзі стали Трещенко і всі ті, хто були з ним у його кабінеті. А за кілька хвилин туди під'їхав Тульчинський. Трещенко пильно спостерігав чорну стрічку, що повзала верхнім шляхом. От вона вже перетяла дорогу біля Олександрівських казарм і повернула до станції. Трещенко ходить прямим кроком окремо від вишикуваних солдатів, покручуючи вуса.

Чорна стрічка людських тіл уже перетинає колю, скоро спуститься з верхньої дороги до тієї, що веде на Надеждін

ську. Звідти повинна була показатися така ж чорна стрічка. Солдатам було сказано, що вони йдуть на смерть, що збріді не повинна покинути їх, бо натовп буде понад п'ять тисяч і він змете солдатів, якщо вони розгубляться. Солдатам були піднесені „чарки“. Цілу ніч не спали солдати: чекали „ворога“. І от зараз вони бачили, як цей ворог наближається. Їм сказали, що в кожного з робітників приховані кілля, цегла, каміння, ножі.

Ждали солдати. Ждав і ротмістр. А шахтарі йшли, перекидаючись словами. Злість змінювалася жартом, уявляли, як схопиться за голову прокурор, коли всі почнуть подавати йому свої „записки“.

Уже передні пройшли місце, де верхня дорога повертала вниз, за Народний дім, і там, далі, біжить між лисогорами до Чанчіка. Тоді ротмістр поманув урядника, що стояв на лівому фланзі.

— Скажи цій наволочі, щоб вона звернула з верхнього шляху...— про себе подумав:— Хай тепер...

І він подивився на шеренги солдатів.

... Шахтарі розташувались хто на штабелях, хто сів навкарачки, перемовлялися, лаялися, жартували; дехто вказував на солдатів, пригадуючи тижні й роки, проведені на військовій службі. Передні спинилися, коли Тульчинський ще й ще раз повторив:— Повертайте на нижній шлях, ідіть нижнім шляхом.— Так кажуть душевнохворі, які не можуть спити потік своїх слів, бо в них паралізована воля.

Але задні ще не знали про те, що казав Тульчинський, і штовхали потік усе вперед і вперед.

У руках шахтарів біліла „записка“.

— Так, буде діла прокуророві,— казали шахтарі один одному, показуючи на зібгані білі аркушки.— Буде діла йому.

Інші пропонували:

— Закуримо, чи що?

— Закуримо, та й з богом!..— і не докінчили.

Почувся оглушливий тріск і дзижчання куль. Потім— стогін, що вливався в божевільний крик:

— Лягай!

— Стріляють!

— Стріляють!

— Лягай!

— Падай!

Ті, що були ближче до Тульчинського, кинулися в сніг і потягли його за собою.

Він застиглими очима дивився на поле. Упав обличчям униз, а навколо були купи людських тіл, бо й останні ряди почули дзижчання куль.

Тоді поповзли за штабелі, за намети перелякані людські по-статі. А дзижчання куль усе тривало. Тульчинський піднявся

на коліна, махав кашкетом і щось кричав. Ніхто його не чув і, можливо, ніхто не бачив.

Раптом до нього підповз той рудобородий шахтар, який розмовляв із ним, і прокричав люто й загрозливо :

— Ідіть і скажіть, щоб ваші не стріляли більше!

Промайнула думка :

— Хочуть, щоб мене вбили.

Усе такі скорився і хисткою ходою побрів напрямки, а за ним поповзли розлютовані й перелякані очі шахтарів.

Зав'яз у снігу. Він уже знову був непотрібен ні шахтарям, ні тим, хто сховалися за двома шеренгами солдатів.

Стрілянина припинилася без його втручання. Припинилося дзижчання куль, але не вщухали стогін і крики. Люди, скорчившись, повзли по заметах, лишаючи за собою червоні заглибини в пухкому квітневому снігу. Одні кричали, щоб добили їх, щоб припинили їх муку ; інші кликали на допомогу товаришів і жінок. А між ними, боячись підняти обличчя, повзли, звиваючись на животах, ті, кого куля не знайшла в своєму польоті. Вони повзли через людські тіла, ще теплі, але вже неживі. Спереду лежав виборний Тихон -Задонської копальні Петро Ухалов. В нього всадили, як в мішень, кілька куль, і він, постоявши, ніби подумавши про щось, відразу повалився в пухкий сніг. Поруч із ним — один із старост „Сахаліна“, богатир Укладов, який у шахтах один підіймав скріпу. І здавалося незрозумілим, як це шість маленьких дірочок у щелепах могли примусити його, не відриваючись, цілувати червоний сніг.

... Зеліонко кидався від однієї групи до другої, усе ще сподіваючись умовити не йти далі, спинитися на такій відстані, щоб і Трещенков, і солдати бачили цю шахтарську масу, але щоб не дати ніякого приводу для провокації. З другого кінця ті двоє, які ще по дорозі виступали проти пропозиції Зеліонка, також перебігали від групки до групки, підмовляючи їх:— Ходімо! Ходімо!

— Чорт,— лаявся Зеліонко,— треба було поширити провокації про те, щоб не ходити, що тут провокація, тоді б послушалися; треба було через старост роздати. Помилка!— смикав він якогось шахтаря.— Помилка!— Це був староста одного з бараків Андреевської копальні.

— Наказало б бюро, не пустили б,— сказав староста.

Кулею обпекло Зеліонка це зауваження. Роз'ятрило рану, ніби шахтар підслухав його думку.

— Помилка!— повторив він знову.

— А тепер хіба їх стримаєш, народ преться й преться, батька рідного задавлять. Знов же, навіщо арештували наших?— казав далі староста:— Не відступати ж!

А Зеліонко побіг випереджати лави. Йому здалося, що він біжить, а ноги тягнуть назад, ніби він не випереджає шахтарів,

шахтарі його, а він плентається змореними ногами. Навіщо, перед ним показався Народний дім. Перед домом — перенги солдатів. Почув: — Гірничий розмовляє з нашим! — Гапон захопив за собою Зелюнка. Уже чути окремі вигуки шахтарів, якими вони, очевидячки, відповідають на слова інженера Тульчинського.

— Можливо, вдасться там умовити, — промайнула думка Зелюнка, і він став пробиратися крізь групи шахтарів. У цей час почувся залп.

— От воно! — встиг він крикнути.

Людські тіла, як одинокі снопи, коли на них раптом налетів сильний вітер, почали падати на землю. Повалився Зелюнка, або, вірніше, його потягли за собою, падаючи, тіла шахтарів. Коли задзижчали кулі, він, ні до кого не звертаючись, закричав:

— Лягай! Лежи! Лежи!

Знову почувлися постріли, знову й знову. Він не бачив, що робилося спереду. Він плазом почав пробиратися від однієї групи до другої. Було тихо. Так тихо, що він відчував шорохливий шум в ушах. Потім почув стогін. Він озирнувся. Навколо валялися тіла шахтарів. Потім зза штабеля почали виповзати постаті, їм назустріч повзли інші, звиваючись і пошмигуючись з трудом. Все більше й більше наповнювалася дорога людьми. Це збиралися шахтарі.

— Що ж далі? — промайнуло в голові Зелюнка. Але не встиг він відповісти на свою думку, як серед хаосу вигуків почув:

— Іти просто! Стерти їх!

— Вбити!

— Кровопивці!

— За що стріляли!

— Вбили!

— Рятуйте!

— Добийте!

— Довели! Казав, динаміт тут потрібен, — промайнуло в голові Зелюнка. — Казав, динаміт — от вона, знову, гапоновщина! Наволоч! — вилаяв він Тульчинського.

— Гапон! — А поруч з Тульчинським він ясно побачив голову Думпе. „Навіщо повстання? Ні до чого динаміт!“ — чує він його голос. — Не треба, каже! — кричить Зелюнка голосом. — А подивися тепер, он вони! „Не треба!“ — ніби показував він комусь на трупи.

— От і пішли, от і пішли! — перебігав Лесной від одного шахтаря до другого з червоними налитими очима. — Пішли!.. Казав: не треба, казав, що не можна довіряти! Хто їм коли вбив, кровопивцям?!

— А я не казав, а я не кричав, щоб не ходили? — чулося відусюди. — А я не кричав, що вони кровопивці, що вони

тільки нашої крові хочуть напитися? П'ятий рік повторили. Тоді цар кров'ю напився, і тепер звелів.

— Поможіть! Порятуйте ради христа! — врізалися стогоном в ці грізні вигуки.

Раз-у-раз чулося: — Де Зеліонко? Де Баташов? Куди тепер підемо? — Та он там я бачив десь Зеліонка. — Кажуть, Попов убитий, лежить за штабелями. Куди ти, диявол?

— Вмремо, а підемо! — кричала група шахтарів. — Підемо всім народом.

— Куди? Щоб усіх побили? З чим підеш, коли в них кулі? А де старости? — неслися вигуки.

А старости, змучені, кричали до хрипоті: — Назад, до копальню! Назад! Рада веліла. Назад! Знову стрілятимуть!

— Завтра підемо з кайлами на них, — загрожували голоси.

— Завтра прийдемо, за кров вимагатимемо відповіді.

— Тепер підемо! Тепер підемо! Хай відповідають кровопивці! Динамітом їх усіх та кирками!

— Ой, кінчіть, добийте! Ой, ой, убили!

Різко й нервово крізь цю тривогу пролунав сигнальний ріжок. Пробігла думка: — знову стрілятимуть!

Сигнал тричі повторився. Це Трещенков наказував солдатам там очистити дорогу від людей. Солдати кинулися в натовп з рушницями наперевіс. А коли після трикратного сигналу дорога звільнилася від шахтарів, Трещенков наказав підбирати трупи. Солдати бродили між трупами і стогнучими шахтарями і зносили вбитих в одну купу, поранених — в другу.

Віддалік дожидали підводи, щоб везти їх у льодовню і лікарню. Мерців кидали на сибірські широкі сани - розвальні. Як поліна дров, кидали ще непрохолоті трупи. Кров з раб заммерзлимн струпамн вкривала обличчя. Коні, пирхаючи й озирраючись, перелякано смикали сани, спивняючись раз-у-раз по дорозі, і везли трупи в льодовню. Утворилася ціла валка цих підвід з мерцями, коло льодовні лежали вже гори трупів, а їх все везли і везли.

Швидко очищають дорогу стражники й солдати. Са Трещенков ходить серед калюж крові і, показуючи хлистиком кричить:

— От тут, от тут.

— А ти чого, сукин син, — розмахнувся він на одного з валки, що нерухомо сидів на порожніх санях.

— Кров, кров. Коран не велів!

— Що? — заревів ротмістр, і дзвінкий ляпас пролунав у повітрі.

— Вбий, не буду кров мити! А кінський годувати можна, — плакав обозний, розмазуючи кров по виду.

Це був Османка, той самий Османка, якому 25 лютого мамка Завалішина принесла замість волячого м'яса — кінський з замороженим у ньому кінським статевим органом.

А валка з трупами наповнювала дорогу від Народного до Ліпайвської лікарні. За саями з трупами повзали сани з стогнучими раненими; вони ніби перегукувалися передсмертним словом з тими, хто не міг уже їм відповісти.

— Кілки, каміння, цеглу, шматки заліза, жерсть, уламки дерева, якомога більше, якомога більше,— наказував Трещенков солдатам і стражникам, що йшли за ним.— Вирвати ось це!— Він вказав на стовпчик, що підтримував загороду.— Це, і це, і це!

Здавалося, він уже не міг спинитися в потоці слів.

Солдати тільки презиралися і починали вивертати стовпці, що роками сиділи в землі.

— Ваше високоблагородіє,— підбіг до Трещенкова урядник,—ваше високоблагородіє, я сам бачив, як фотограф ходить і знімає. А стражники передають, що він і вчора знімав.

— Як?— крикнув Трещенков.— Спіймати! Арештувати й відібрати апарат і карточки! Швидше! Приставити його до мене!— Потім продовжував:— Щоб було якомога більше речових доказів,—показав він на цеглу, кілки й стовпці, що їх витягали стражники.

— Слухаю,— випалив урядник, пожираючи очима начальника.

... Розірваною хмарию повзли шахтарі до своїх копалень.

Лесной бігав між шахтарями, шукав когонебудь з бюро, щоб зібратися з думками, щоб зміркувати, щоб сповістити світ.

... Не спали феоодсьєвці, не спали й шахтарі інших копалень аж до найдальшої— до Андрєєвської.

Жінки з божевільними очима бігали з номера в номер. Вони кликали своїх чоловіків, братів, синів.

Оббіжать сусідні номери і знову— до свого, щоб покричати на ліжку, щоб, дивлячись одна одній в спустілі очі, викрикувати ім'я того, кого вже не було живого, або того, хто, сходячи кров'ю, вмирав у лікарні на ліжку або на слизькій підлозі.

... Вранці, до світанку, вибігла Даша з бараку і, не озираючись, побігла до Ліпайвської лікарні шукати Сеньку.

— Куди ти, божевільна?— крикнув на неї сторож.— Не світ, не зоря, аджеж не пускають ще...

— Сеньку шукаю,— сказала вона якось тихо, невиразно. Але старий почув ці слова, а може йому здалося, що почув, бо багато прибігало вже шукати своїх чоловіків, синів і близьких.

От вони, знітившись, стоять або ходять коло церкви, ридаючи, падаючи на могили чужих чоловіків, а інші, не маючи сили стояти, притулилися до холодних залізних ґрат мовчазної церкви. Даша не бачила їх. Не відходячи від дверей лікарні, вона присіла на зледенілих слизьких сходах.

Коли посвітліло, сотні жінок з плачем якось відразу оточили лікарню. Даша була серед них.

Коли товстий лікар у білому халаті через посланого санітара сказав сторожеві, що можна пускати по двоє, плач змішався з криком. Жінки, розпатлані й заплакані, кинулися в коридор, а потім у палати.

Сестри перелякано шепотіли:— Тихше, тихше.

Але жінки не слухали і не скорялися. Вони бігали з палати в палату, а в самій палаті, повзаючи по підлозі, мацали скривавлених шахтарів, розкиданих у безладді по підлозі, бачили не вистачало ліжок,— на кожному лежало вже по двоє.

Потім перебігали в іншу палату й знову повзали там. Звідти бігли в третю, поки не натикалися на стінку.

Коли не можна було вже далі бігти, вони знову поверталися до палати і з плачем і голосінням знову обмацували обличчя скривавлених шахтарів. А потім вибігали з лікарні, і тут, по дорозі від лікарні до мертвецької, давали волю своїм сльозам і крикам.

Як і сотні інших, безладно, напівбожевільно плазом обшуквала Даша палати й побігла до льодовні. Але вона не плакала, не кричала, не голосила. Вона занімала. Брела якимось дивно. Повільно й дерев'яно підходила вона до льодовні, навколо якої стояли жінки і кричали.

Хіба вони могли пізнати своїх чоловіків у цій купі навалених трупів, подібних кріпленню штрека?

Наверху — на горі — півколом похмуро стояли шахтарі. На них були скеровані дві роти солдатських рушниць.

Здавалося, людям, що стояли на горі, хотілося кинутися й роздавити цю сіру сотню разом з тим офіцером, що походить на правому фланзі. Стискалися кулаки. Але слово, дане виборним, стримувало.

Приїхав Трещенков.

Розпорядився:

— Розкидати трупи так, щоб могли пізнати своїх.

Тоді й тут повторилося те, що було вранці в палатах: жінки повзали між холодними трупами по зледенілій чорній землі, напоеній кров'ю, і доторкалися до облич, до рук. Часом чулися перелякані крики: дружина впізнавала свого чоловіка. Тоді їй вторили сотні інших голосів, безнадійних, змучених.

Колька з мамкою оббігав палати і з нею ж побіг до льодовні. Обдивився й обмацав майже всі трупи, але не знаходив батька. Він уже тільки сковзався по зледенілій землі колінками. Руки не згиналися, щоб підняти шапку або розстебнути кофту. Спочатку він плакав і голосив: Татку, татку, де ти? Татку! — і розмазував сльози по холодному зморщеному дитячому обличчю. Згодом він уже не плакав, а тільки замерзлий насили переповзав від одного трупа до другого. Біля останньої купи трупів він не міг уже далі рушити, тільки й встиг доторкнутися заляканими пальцями до шапки мертвого шахтаря.

Тут знайшла його одна з жінок того ж бараку і насилу відірвала.

— Повзи за мною, повзи, нещасний! Почастували нас на шматок,— і, заголосивши, поповзла далі. А Колька відповз трохи, і на труп і вже далі не рухався.

Підповзла Даша. Сухими очима подивилася на труп, потягла Кольку, схопила його і потягла за собою.

— Застрелили, застрелили!— кричала вона, спотикаючись на трупи.— Застрелили!— і тягла за собою зледенілого Кольку.

— З глузду з'їхала дівчина!— подумали шахтарі, які вже кільцем кильцем мовчки стояли навколо льодовні.— Збожеволіла дівчина!

— Це з нашої копальні,— сказало кілька голосів.— Сеньку дають теж...

Даша замовкла, почала обходити коло шахтарів.

— Збожеволіла!— було написано на всіх обличчях.

— Їм би так!— чулося час від часу.

— Одвести треба, хай виплаче горе. Може до свідомості повернеться, жалко дівчину!

— Понівечили, понівечили!— хитаючи головою і втираючи сльози, шепотіли жінки, щоб через секунду голосно підхопити плач тих, що повзали між трупами.

* * *

Кошмарний дванадцятий рік! Але він проминув і ніколи не повернеться. Лише білий високий обеліск нагадуватиме копальням про злочин, вчинений царем і поміщиками на річці Акавка 17 квітня 1912 року. Але „ні одна крапля робітничої крові бодайбінця не пропала даремно, бо вороги пролетаріату вистали відплату, а пролетаріат уже добився своєї перемоги над ними“ (Сталін).

У вічність минув кошмар смороду і знущань золотопромисловців над робітничою масою. Копальні живуть радісним життям.

... Віддалік височіє будинок правління копальні.

... Перед правлінням контори майданчик. Удень на ньому смагли піонери й школярі. Всілякі ігри й пісні. В лівому кутку— кілька наметів, у яких столики з лавками— тут діти, стомившись від здорової гри й сонця, снідають, обідають, відпочивають. Потім веселою юрбою біжать додому.

На кілька годин порожніє майдан. Відпрацювали „гігантський крок“, трапедії, турніки. Сонце повільно спускається на обрій. Притихлий майдан оживає, знову дзвінкі пісні, сміх, галас. Це прийшло друге покоління— шахтарська молодь. Заскрипів, закрутився „гігантський крок“, захиталися турніки, закрутилися бочки, замигтів м'яч через волейбольну сітку. Незабаром з музикальної раковини, що зараз тхне галасом, почується смолою, оркестр випромінюватиме музику для танців.

Закрутяться веселі усміхнені пари. Сьогодні весело живеться, а завтра буде веселіш!

Проходитимуть і відпочиватимуть на лавах старі шахтарі, згадуючи свою невеселу, сумну молодість гіркого життя й рабської роботи на колишніх копальнях. Думатимуть про свою ясну старість.

Що пізніше стає, то більше заповнюється майдан. Сюди повертаються й ті, що були в клубі, в кіно, на доповідях. Клуб великий, просторий. Стоїть у кінці селища. Нова, гарна будівля. Щовечора в ті дні, які я провів на Ленінській, у клубі були або збори, або доповідь, або кінокартина. Навіть влітку він не стоїть порожній.

По дорозі гуляє молодь, добре вдягнена, весела. В моїх ушах звуки пісні:

„Можно галстук носить очень яркий и быть в шахте героем труда“.

Веселе життя копальні! Дзвінкі голоси дітей. А як це було за старих часів? За старих часів, коли діти народжувалися рахитичні й кволі? Коли більша частина їх умирала ще немовлятами, а ті, що виживали, уже з малих літ звикали до злиднів, пригнічення, хвороб? Коли вони з першого дня з'явившись на світ, тільки й бачили безрадісне, тяжке життя батьків, п'яний чад?.. Там, де розгорнувся цей залитий електричним світлом майданчик, ще не так давно був смітний. Управитель копальні за короткий час перетворив смітник у місце, де дзвінкий сміх молоді луною відбивається в горах. Весело не лише тут, на майданчику, весело й радісно живуть не тільки ті діти, що он розважаються на турніках, на гігантському кроці. Це тільки частина. За двадцять п'ять кілометрів звідси влаштовано чудовий піонертабір. Тут, на самій копальні, дитячі ясла, дитячий садок.

... Вранці, коли чути квапливі кроки робітників, що поспішають на свою дільницю, я йду оглянути робітничі селища. Літнім ранком вулиці міста приваблюють своєю свіжістю, повітря ще не отруєне гаром, вулиці не наповнені людським натовпом, що, рухаючись туди й сюди, стомлює око. В селі, по вулицях ще немає клубів пилу від худоби й возів.

У ці ранкові години я часто зустрічав тут, на Ленінській підводи, що повільно посуваються з якимсь вантажем. І вантаж, здається, невеликий, а коні йдуть повільно, повільно. На дузі червоне полотнище прив'язане так, як це буває на весіллі. Що це означає? — думав я, коли вперше побачив таке дивне видовище. Виявляється, це везуть динаміт. І коли везуть динаміт, усі, хто зустрічається по дорозі, повинні знати, що з цією підводою жартувати не можна. До неї треба ставитися з певною повагою й пошаною. Я подовгу дивився, як посувалася така підвода.

Селище на копальні — це довгий ряд одноповерхових будинків.

ників, які ще тхнуть смолою. Селище недавно почало будуватися. Тут поряд з гуртожитком, великими бараками, стоять хати для окремих родин. Це — „самстрой“ — самостійне будівництво, яке поширене тепер на копальнях. Робітникам дається матеріал: дерево, дошки. На пільгових умовах робітник може купити в тресті все потрібне для будівництва. Працює він здебільшого у вільний від роботи час. Іноді наймає і „спеціалістів“. І поступово, повільно — колода за колодою — піднімаються житла шахтарів, чистенька привітна хата, одна, дві, три — цілий ряд — велике селище.

Особливо притягла мою увагу одна хата, яку будували швидко-ударному. Ціла артіль. Я спитав, для кого це будують такими темпами?

— Це, — посміхається виконроб, — це для нашого кращого ударника товариша Вєсьолова. У кращого ударника мусить бути і краща хата. Закінчимо будувати, влаштують його в ній так, як цього заслужив найкращий стахановець копальні. Старається адміністрація, стараються й будівники.

Тут, у селищі, цілий ряд нових бараків. Замість лайки пияцтва — бесіда, патефон, радіо й т. д. Тайга перетворюється на жите місце. Перед кожним будинком палісадник. Посаджені деревця; вони ще молоді, як молода ще вся радянська країна. Збираються влаштувати квітник на майдані перед селищем. Якраз напроти селища — вишка, з якої радянські діти — їх, шахтарів, діти — вчитимуться розправляти свої крила для майбутнього завоювання повітря. В селищі — школа. Тут, у селищі, живуть і корінні шахтарі — хазяйські старателі. Тепер це рівні діти однієї радянської трудової родини.

У будиночках діти, хоч було ще рано, повставали, стрибали, бігалися купами, про щось умовлялися. Може, про промивання золота, може, про похід у найближчий ліс, може, збирання купатись. Хіба мало думок може нав'язати ранкове літнє сонце, коли ще й пил не піднявся по вулицях і дорогах? Літній ранок усім приємний. Сонце ласкаво посміхається кожному.

Коли ходиш по вулиці Ленінської копальні, здається, що ходиш по вулиці якогонебудь робітничого центра „жилухи“. Магазины, крамниці, намети — і морожене, піріжки на руках. Базар. На базарі, як на всякому базарі влітку, багато городини, зелені, цибулі, капуста, капусти цвітної, моркви, ріпи (особливо), картоплі, баклажанів. Торговці — здебільшого корейці, китайці. Це їх привілей — вони знавці цієї справи. Вони піонери щодо вирішення усієї цієї городини, усього того, чого раніше не знала тайга, відсутність чого спричиняла цингу, руйнування ясен, випадіння зубів, запалення судин, відсутність чого була бичем дорослих шахтарів і шахтарських дітей.

Зараз на вулицях і на майдані чути дзвінкий регіт дітей. По всьому селищу, по всій „на-гора“ чути їх радісний сміх.

Торговці тут не подібні до тих торговців приватних ринків, які тягнуть покупців до себе за поли, щоб, заманюючи до себе, обдурювати їх. Ні, це інші торговці. Це — тутешні колгоспники й одноосібники. Вони спокійно сидять коло свого товару. Покупець сам бачить, що це за товар. Якщо треба — купить. Не треба — не купить. Навіщо хапати його за горло? — каже мені один кореець-торговець.

Щоранку сюди приходять хазяйки купувати продукти на обід. Нагодувати чоловіка, дітей, прибрати в квартирі і потім іти в свою жіночу артіль промивати золото. Або ж усією родиною вирушити до „жовтого озера“ і ритмічним рухом лотка змивати породу, залишаючи жовті крупинки на нерівному дні лотка. Потім, в інші години, вони люблять попрацювати в своєму садку. Діти піклуються про деревця, будують шпаківню. Чоловік оглядає пильно хату, візьме сокиру і полагоди́ть те, що зіпсував час.

Уся родина намагається зробити хату привітною, бо це ж її постійне житло. Це вже не колишня тайга, а „жилуха“. Тут вони народилися, тут вони ростуть, тут вони лишаються жити і в майбутньому. Тайга готує свої кадри... Своїх робітників... Свою технічну інтелігенцію, своїх учителів, своїх фельдшерів, своїх агрономів... Тепер тут потрібні й агрономи...

Михайло Христич

ЗУСТРІЧ

Я зустрів тебе, Олено,
Світлооку у саду.
Шумували буйно клени,
І черешні у цвіту.

Садівниця - комсомолка
Оглядала парники.
— От дівча, — подумав, — ловка ...
Потім друзі і цвіти ...

Зустрічались вечорами,
Свідком місяць був у нас,
Ти пишалася садами
Й говорила — все для нас.

Груші, яблуні і сливи,
Саде мій, рости, цвіти.
Ой, які ж бо ми щасливі
І крилаті, як вітри.

Пролітали дні, мов птахи,
Крізь моря, високі гори.
Тихо падали над дахом,
Відірвавшись з неба, зорі.

Ти, всміхаючись, шептала :
— Прийдеш завтра у садок ?
Я тепер, мій любий, стала
Інженер нових квіток.

Покажу тобі я рози,
Розповім про резеду.
Нам ніщо тепер морози.
Сад, як молодість, в цвіту.

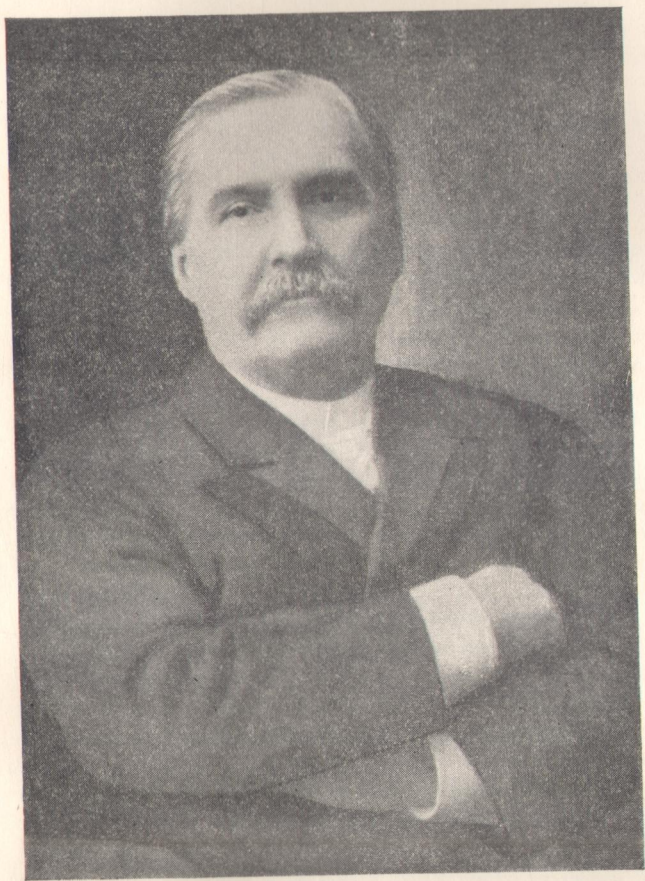
Ніч була така весняна ...
Жди, Оленочко, прийду.
Колихались клени п'яно
В нашім молодім саду.

м. Славута, 1936 р.

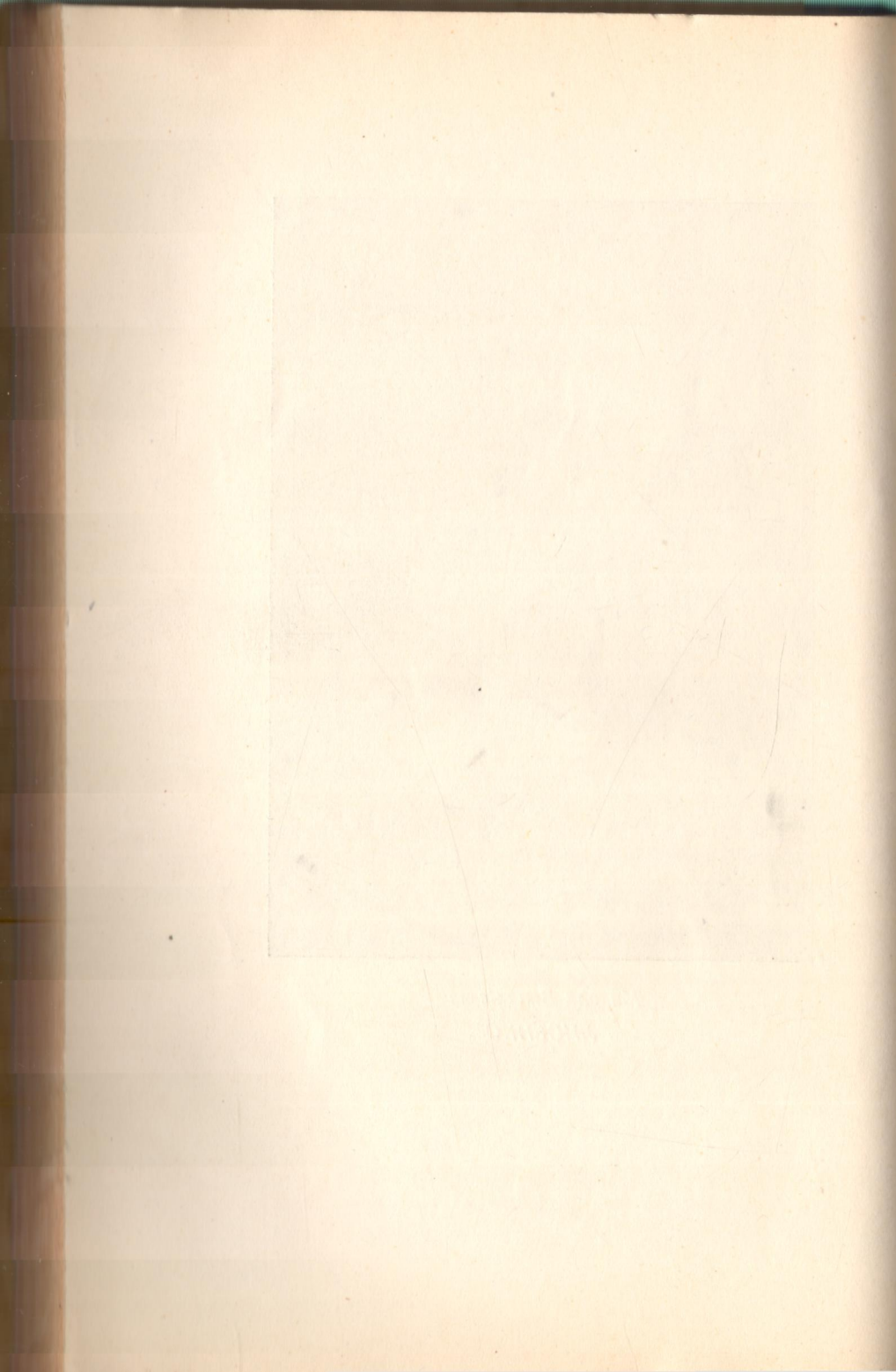
Олесь Юренко
ПРО ЧЕРВОНУ ПАРТИЗАНКУ—
СМІЛУ ДІВЧИНУ ОКСАНКУ

... Ще не кинуло світ сонце,
Як іржання під віконцем
Розбудило гарну дівку,
Гарну дівку - чорнобривку.
Як почула — заридала
Та все коника питала:
„Розкажи мені ти, Чалий,
Де мій милий був ночами,
І які стежки - доріжки
Він щодня проходив пішки?..“
„Знаю, знаю, де твій милий,
Де твій милий - чорнобривий.
Був він там, де наш Будьонний,
З карабіном вороньоним,
І над битими шляхами
Ліг в бою із ворогами.
Хай не плаче твоє серце,
Ти хутчій сідай в сидельце
Та бери гвинтівку в руки —
Хай заплачуть краще дуки!“
... І туди, де Ворошилов —
Дівка - воїн полетіла.
Гарна дівка - чорнобривка,
У руках цілка гвинтівка.
„Буду, друзі, тільки з вами,
Буду битись з ворогами“.
І червону партизанку —
Смілу дівчину Оксанку
Прийняли бійці ласкаво
У свої залізні лави.
А як з бою повернулась —
Щастя - доля їй всміхнулась:
Повели стежки - доріжки
До науки та до книжки,
До комуні та до світла,
Щоб як маківка та квітла!..

с. Приліпка,
1937 р.

Микола Віталієвич
ЛИСЕНКО

Дмитро Ревуцький

МИКОЛА ЛИСЕНКО — КЛАСИК УКРАЇНСЬКОЇ МУЗИКИ

В 1937 році — дві дати видатного українського композитора і громадського діяча Миколи Віталійовича Лисенка: 22 березня — дев'яносто п'ять років з дня його народження (1842 р.), а 6 листопада — двадцять п'ять років з дня його смерті (1912 р.). Хоч М. В. Лисенко залишив по собі надзвичайно цінну спадщину, хоч майже сто років пройшло від його народження, проте справжню оцінку його творчості має тільки після Жовтневої революції.

Заслуга М. В. Лисенка і величезне значення його для нашого часу полягає в тому, що він, як перший визначний музикант-професіонал, усе своє довге творче життя присвятив великій справі піднесення і розвитку української народної пісні. Він був один із перших, хто серйозно всю свою діяльність спрямував на збирання, зберігання, використання народної пісні. Він збирав і опрацьовував як автор численних прекрасних гармонізацій, він пропагував протягом усього життя свого як незрівняний хоровий диригент, і він, нарешті, використав у своїх індивідуальних композиторських творах, які глибоко й органічно пройняті народністю і якими він накреслював шлях до художнього реалізму.

Микола Віталійович Лисенко народився 22 березня 1842 року в селі Гриньках, колишнього Кременчуцького повіту на Полтавщині, в сім'ї середнього дворянина-поміщика. З малих років був він під дужим впливом музики, йшов цей вплив до нього різними напрямками. Батько його служив майором у кірасирах, отож хлопцеві ще з дитинства доводилося бувати на військових парадах і слухати духову оркестрову музику. Враження від цієї музики на душу дитини, як згадував сам Лисенко у своїй автобіографії, було дуже велике. В родині матиного дядька М. П. Булюбаша, де Лисенко постійно гостював з батьками, йому часто доводилося, як і М. Глінці в дитинстві, чути музику оркестрової кріпацької капели, хоч і „далеко не високої якості“. Справляли на нього враження і прекрасно зрепетовані „банди“ — духові оркестри чеських мандрівних музикантів, що переходили від села до села часто заходили до його рідної оселі. Мати Лисенкова, вихованка Смольного інституту, була прекрасна піаністка і перша вчила свого талановитого сина фортепіанної гри.

Але це все були впливи європейської музики. Був ще й інший, могутній вплив — саме вплив народної української творчості. Дядьки Лисенка дуже захоплювалися народною українською піснею, так само, як і бабуня його

з Булюбашевих, що дуже кохалася в співах селянських дівчат і взагалі в українському фольклорі. Ці моменти слід згадати, бо вони проти вої інститутки - матері відкрили малому хлопцеві двері в інший, чарівний світ, куди він скоро й пірнув з головою і навкі — до самого кінця свого життя. Сам Лисенко зазначає в своїх автобіографіях (їх він написав чотири), що найдужчий з усіх впливів був єдиний — вплив селянської народної пісні, вплив її „задушевної непідробленої поезії“. Малий Микола брав участь у хороводах та різних іграх дворової челяді і взагалі жадібно вбирав у себе всі враження від прекрасної народної творчості. „І на весіллі завжди бував, кличуть панича Миколу продавати з братами молоді молоді. Весь ритуал весільний, котрий так цікавив малого своєю театральною обстановкою, сам собою давався у руки будучому етнографові. Пройде далі літо, настане день Купала, то вже близькі до двору парубки й дівчата питаються, чи не вільно розікласти огнище у панському дворі справляти Купала. А тут того тільки й треба. Розкладають багаття, завітчані в польові квітки, з віхтями горящої соломи дівчата стрибають, плігають з дотикаючими піснями через вогонь, а з ними вкупі й панич Микола. Наспіне Різдво, то вже колядники, шедриники, посівальники на новий рік ніколи було не минають панської господи, колядують, шедрують, запобігаючи і дари звичайно грішми там та харчем ріжною. Увесь той багатий матеріал не пропадав даром: неначе та крапля сцілющої та живущої води западала у молоді душу. Прийшов свій час до роботи — уже залишилося хіба занотувати той матеріал та в ноти завести, а він був уже не чужий, змалку чуваний, душею пережитий, серцем засвоєний“ („Автобіографія“ 1894 р.).

Умови сільського життя в дитинстві, а головне — нові подиви тієї епохи зробили з дворянського паненяти палкого прихильника народної пісенної творчості. Бурхливі й багаті ентузіазмом та духовним горінням студентські роки — саме славнозвісні шістдесяті роки — довершили формування Лисенки як передового діяча своєї епохи. Захоплення фольклором було тією живущою силою, що дала молодому Лисенкові на все життя бадьору і прогресивну насагу. Вже на шостому десятилітті свого життя Лисенко писав в одному листі: „Фольклор — це саме життя. Я, будучи студентом університету, кожного літа, що траплялось мені їздити на село, залюбки віддавався тій роботі. Через те я, між іншим, і ставсь перейнятий духом народної пісні. Вона мене поріднила з людиною ... Яка то є велика потреба музикові й разом народникові поведатися поміж селянським людиною, зазнати його світогляд, записати його перекази, споминки, згадки, прислів'я, пісні і спів до їх! Вся ця сфера й воздух чоловікові потрібна. Без неї гріх починати працю і музикові і філологів“.

Студентські роки Лисенка вирішили його долю. Хоч він і скінчив юридичний факультет, та не пішов дорогою природознавця. Про поміщицьке хазяйство не доводилось і думати: батько Лисенка разом з „реформою“ 1861 року ліквідував рештки свого майна і сам пішов служити. От і молодий Лисенко вирішує по скінченні університету 1864 р. присвятити все життя своїй музиці. Зібравши на посаді мирового посередника трохи грошей, він виїздить 8 вересня 1867 р. до Лейпцига вчитися музики. Притягала туди Лисенка гучна слава Лейпцизької консерваторії, яку вважали за одну з найкращих в Європі, а також надія дешевше, скоріше й краще видрукувати перші дві збірки

народних українських пісень, що їх Лисенко привіз туди зовсім уже при-
готованими до друку.

Лейпцізька консерваторія дійсно вела перед де в чому в Європі, але
не в тому, що було потрібне Лисенкові. Там захоплювалися голою віртуоз-
ністю, проти якої так повставав ще Ф. Ліст. Поживи ж „етнографізові“
Лисенка не було ніякої, навпаки, — консерваторія дратувала його своїм тупим
німецьким шовінізмом і гнітила своєю класичною схоластикою. Те ж було
і з норвезьким національним композитором Грігом, що скінчив Лейпцізьку
консерваторію за чотири роки до приїзду туди Лисенка. Згадуючи роки
свого навчання в консерваторії і порівнюючи свої прагнення з тим, що йому
давали, Гріг писав у своїй автобіографії: „Я повернувся з консерваторії
таким же невігласом, яким я вступив до неї“. Так і Лисенкові хотілося
„писати, але не контрапункти, які пишу тепер, а речі на основі їх вивчення,
створені з характером і духом, який до серця і до мислі“ (з листа до батьків
від 11 лютого 1868 року). Вісті про те, що в Києві утворюється своя му-
зична школа, не дуже радували Лисенка. Він писав своїм (28 березня
1868 року): „Школа Київська не особливо мене тішить. Буде та сама італій-
щина і німеччина, а про народні основи у нас не тільки заборонено, ба
навіть злочинно говорити. Це так було, цьому і тривати бо-зна до яких
часів. А музично-освітня школа у нас інакше немислима, як на народних
підставах, інакше вона дасть, як і все у нас дає, бляклий цвіт з чужозем-
ними рум'янами“...

Лейпцізьку консерваторію Лисенко скінчив 1869 р. як блискучий піаніст -
віртуоз і, особливо, як віртуоз - ансамбліст для творів класичного репертуару
і класичної традиції фортепіанного виконання — надзвичайно точної, чіткої
і бісерної гри. З цими плюсами виніс Лисенко з Лейпцізької консерваторії
і мінус — вплив так званої „мендельсонівщини“. Грігові, який мав яскравішу
композиторську індивідуальність, який жив в інших умовах оточення —
серед норвезької поступової буржуазії (а вона була в його часи найдемо-
кратичнішою в Європі, за свідченням Енгельса) і який, нарешті, зустрівся
1864 р. з ентузіастом народної творчості — молодим композитором Р. Норд-
рааком, — пощастило значною мірою звільнитися від того „мендельсонізму“ —
своєрідного академізму, естетизму, певної законсервованості. І за це він
особливо дякував Нордраакові. „Коли я познайомився з ним, — писав Гріг, —
неначе полуда спала в мене з очей. Це він єдиний навчив мене розуміти
норвезькі народні пісні і самого себе. Ми заклали удвох з ним змову проти
в'ялого, змішаного з мендельсонівщиною скандинавізму Гаде і з захопленням
ступили на той новий шлях, що ним простує нині наша північна школа“.
На Лисенка ж „мендельсонізм“ справив більший вплив, і сліди його почу-
ваються на його композиторській індивідуальній творчості до самого кінця
його життя.

Алеж саме прагнення Лисенка — вести дальшу роботу в „етнографічному“
напрямі — після Лейпцізької консерваторії не тільки не зменшилося, а навпаки,
збільшилося. Він повертається до Києва — головного центра України, де
й проходить вже до самої смерті його різноманітна й кипуча робота. Він
працює і як піаніст - віртуоз, і як хоровий диригент, і як композитор, і як
фортепіанний педагог, нарешті, як популярний громадський діяч - музикант.

Не було тільки, на жаль, у Лисенка свого Нордраака, який, хоч і рано

помер (1866 р.), та все ж дуже багато дав Грігові. Тяжко й часто скаржився Лисенко, що працює на музичному полі української музики „сам - один, як той палець“.

Він гірко писав в одному листі з 90 - х років : „Що ми дамо в скарбницю ... народної музики ? Майже нічого, бо нема кому й давати : нема ні зацікавлених роботою, ідеєю, ні озброєних наукою, досвідом ... А нива облогом лежить, і через те не буде чого з неї узяти, бо цивілізація така, як у нас, краще сказати лакузація (від лакуза — лакей, панський прихвостень, що наслідують найгірші негативні сторони панські), нищить народність, занечищає, забруднює ниву, прищеплює їй найпідліші сторони“.

Співробітників, однодумців - музикантів, серйозних професіоналів не знаходилося. Були тільки музично неписьменні панегіристи - прихильники, які немало дбали про те, щоб стягти Лисенка вниз, у лоно любої їм дилетантщини. А потреба в розумній пораді, дружній критиці була у Лисенка велика ! Було розвинене в нього і самокритичне ставлення. Він писав у листі з кінця 90 - х років : „Я завжди радий буваю, коли хто з молодих зацікавлюється, працює на рідній ниві... Радю я з такими людьми своїми поділяюся, радю з'ясовую їм свої власні помилки, які звичайне переходив в дорозі своїх праць і од яких одхрестивсь, пізнавши певну у людей дорогу. Veritas¹ перш над усе ! Я й сам тяжко не подобаю, коли мені підлещують, бо в суворій, часом і гострій критиці своїх блудів знаходжу єдиний і виключний шлях і критерій до перфекціонування. Не мое особисте „я“ мені любе в моїх роботах, бо я освічений собі чоловік і перейнятий глибоко ідеєю добра до моєї вітчизни, роблю і працюю на користь їй. Під цим стягом тільки й повинно ходити й ділати“.

Важко працювалося Лисенкові ! Царські підлабузники несли свою „цивілізацію“ до школи „Императорского русского музыкального общества“, куди завдяки їх зусиллям уряд не пускав Лисенка як педагога, бо Лисенко був, за доносами їх, „неблагонадежный и к тому же националист“. Та й не тільки Лисенка гнали вони, вони гнали з „Музыкального общества“ і народну українську пісню. Цікавий факт : на 500 концертах „Музыкального общества“ (протягом 50 сезонів — від 1863 до 1913 р.) „благонадежная“ дирекція подала тільки два хорові виступи (3 грудня 1867 р. — дві пісні : „Гей гук, мати, гук“ та „Ой не гаразд“ в аранжировці німця Р. Пфеніга ; 31 січня 1867 р. — „Украинскую народную песню“ Серова) та чотири сольні народні пісні в гармонізації Лисенка : „Зеленая ліщинонька“ (27 лютого 1868 р.), „Дощик капає дрібненько“ (10 березня 1868 р.), „Ой, на гору козак воду носить“ і „Ой, джигуне, джигуне“ (4 грудня 1876 р.), при чому заборонено було назвати і саме прізвище композитора - аранжировщика. Про виконання на цих концертах будьякої оригінальної композиції Лисенка не могло бути й мови. Лисенко як композитор не існував для „Императорского русского музыкального общества“.

Позбавлений можливості вести педагогічну фортепіанну роботу в школі „Музыкального отделения“, яка була матеріально краще забезпечена і притягала кращих учнів, Лисенко мусив заробляти на хліб невдячною роботою в Жіночому інституті та по приватних школах. І так майже до самої смерті

¹ Правда (лат.).

(1912 р.). Тільки в останні роки свого життя Лисенко відкрив свою власну приватну школу за допомогою коштів, зібраних громадянством після 1903 року на відзначення 35-річчя його музичної діяльності. Ця школа при радянській владі перетворилася у Вищий музично-драматичний інститут ім. Лисенка (1919 р.).

Уриваючи час від тяжкої педагогічної праці, Лисенко продовжує свої виступи як піаніст, з любов'ю працює з аматорськими студентськими хорами або навіть подорожує з ними, пропагуючи скрізь по Україні свою улюблену народну пісню. Найбільшої популярності здобули Лисенкові його хорові виступи. Хорова диригентська робота була ділянкою, де особливо виявлялася його талановитість. Хто хоч раз чув його хоровий виступ, не міг того забути довіку. Майже не менше сприяли популярності Лисенка й сама його розкладка народних пісень і деякі номери з „Музики до „Кобзаря“ Шевченка“.

Царські підлабузники з „Императорского музыкального общества“ вміли підкреслити де треба „крайнюю нетерпимость и фанатический национализм“ Лисенка і шипіли, що він ненавидить всі нації, крім української. Вони наклепували на великого ентузіаста народної пісні, сходячись з українськими шовіністами, які теж твердили, що Лисенко ненавидів російську пісню так само, як і російську чи єврейську або польську нації. Це все була злісна брехня! Коли Лисенко намагався довести різницю в національній формі українських і російських народних пісень, то це він робив не з ненависті до російської народної пісні, а з бажання довести право українського народу на існування і розвиток. Що Лисенко ненавидів російський царат і його представників, то це правда, але до всіх націй, що входили до складу колишньої „тюрми народів“, він ставився з великою пошаною, яку він висловив ще в своїй статті 1875 року до петербурзької газети „Голос“, коли писав, захищаючи право на існування літератур польської, грузинської, української та ін.: „Я глубоко убежден в том, что жизнь и процветание России возможны только при полном политическом единстве и при возможно широком развитии всех этнографически разнообразных умственных и моральных сил народностей, ее составляющих“. Що Лисенко любив пісні й інших народів, доводять любовно зроблені ним гармонізації пісень російських, польських, чеських, болгарських та інших, які він дуже любив виконувати на своїх концертах. Так само любив він і шанував основоположників російської національної музики; захоплюючись особливо музикою „Руслана і Людмили“, Лисенко інакше не звав Глінку, як „великим“, „безсмертним“ і т. д. Року 1904 він улаштував урочистий концерт пам'яті Глінки в „Литературно-артистическом обществе“, а другий у театрі „Общества грамотности“. Афіша 23 травня 1904 р. великими літерами сповіщала, що „Н. В. Лысенко устраивает торжественный концерт, посвященный памяти великого композитора Михаила Ивановича Глинки по случаю исполняющегося столетия со дня его рождения“. Відомо нам від учнів та колишніх педагогів власної школи Лисенка, що Лисенко надзвичайно рівно і тепло, по-товариському ставився до учнів різних національностей, що були у нього в школі. В школі у нього було чимало безплатних учнів, особливо з єврейської бідноти. Коли одного разу вчителька школи Лисенка Милорадович дозволила собі антисемітську вихватку, Лисенко того ж дня звільнив її, заявивши, що „не може потерпіти, щоб

у школі його хтось цькував будьяку пригноблену націю⁴. В „Литературно-артистическом обществе“, де Лисенко грав видатну роль під час розквіту цього товариства (саме перед 1905 р., коли товариство було закрите), він намагався об'єднати російську, єврейську, грузинську і т. д. інтелігенцію на ґрунті передових ідей революційного часу, що надходив, і особливо на ґрунті боротьби з махровим „истинно - русским“ чорносотенством.

Творчий шлях музиканта - професіонала М. Лисенка можна розподілити на чотири періоди.

Перший період його діяльності — завершення попереднього дилетантизму. Вже в цьому періоді (кінець 60-х років) Лисенко стає на вищий ступінь проти всіх своїх попередників. Його перші обробки українських народних пісень для одного голосу з супроводом фортепіано (1868 - 69 рр.) виявляють глибший і ширший підхід у доборі пісень і більшу тонкість відчування ритмічних і гармонічних особливостей української народної пісні.

Дальший крок уперед являють собою й перші номери „Музики до „Кобзаря“ Шевченка“ тієї ж доби (1870 р.). „Ой одна я, одна“ — найвище завершення попередньої доби дилетантизму і в той же час ідеальний зразок синтезу народного пісенного впливу з композиторською індивідуальною творчістю.

Починається другий період творчості М. В. Лисенка — сімдесяті роки. Тут він вже не відгукується на смаки дилетантського оточення, а йде шляхом музиканта - професіонала до будування народної музичної культури. На цей період припадає посилене збирання й оброблення народної пісні, етнографічні записи таких складних речей, як українські народні думи, спроби усвідомити й побудувати теоретичні основи для вивчення і розроблення української народної пісні. До 70-х років належать і перші спроби театральної творчості на тлі народної пісні — оперети „Різдвяна ніч“, „Чорноморці“. Тоді ж Лисенко їздить у Петербург до Римського - Корсакова вчитися опрацьовувати великі оркестрові форми, тоді ж він пише цілу низку творів для фортепіано на українські народні теми й продовжує свою вокально-ілюстративну роботу до текстів Шевченка.

У третьому періоді своєї творчості — вісімдесяті роки — Лисенко остаточно формується як композитор. Він продовжує основну й найбільшу свою роботу над збиранням і обробленням української народної пісні. Від половини 80-х років він починає випускати свої славнозвісні хоріві „Десятки“. Праця над музичним ілюструванням „Кобзаря“ продовжується. М. В. Лисенко пише низку кантат, перероблює оперети „Різдвяна ніч“ та „Утоплена“ на опери, пише майже протягом 10 років оперу „Тарас Бульба“. У композитора зростає свідомість і все дужчає почуття обов'язку щодо створення національного мистецтва на народному ґрунті. До цього спонукає його коло передових ідей його часу. Алеж і труднощі зростають ще більше. Тяжка педагогічна праця, концертна діяльність, непереможний потяг до широкої громадської роботи в тяжких умовах царату, брак постійного повного оркестру під руками, брак дружньої серйозної критики і допомоги — все це позбавляє композитора можливості працювати над удосконаленням своєї техніки так, як того вимагали поставлені ним собі завдання. До того ж, у самій природі музиканта нахил до широкої музичної громадської діяльності перемагає здібності, нахили кабінетного творця - художника.

Найбільша праця цього періоду — опера „Тарас Бульба“ — не була поставлена за життя композитора.

Проте і в цьому останньому, четвертому, періоді свого творчого життя (дев'яності роки і далі) ентузіаст народної пісні і провідник основ демократичного руху в музиці М. В. Лисенко не здається: він продовжує роботу над народною піснею, в його творчості звучать бадьорі, оптимістичні ноти „Оживуть степи, озера“ — Шевченка, „Вічний революціонер“ — Франка). Але наближається втома, крах утопічних ілюзій, впливає потроху „епоха приміркових настроїв“, і індивідуальна композиторська творчість забарвлюється в тони психологізму та захоплення абстрактними індивідуалістичними емоціями (незакінчена опера „Сафо“, оперетка „Ноктюрн“, солоспіви останніх опусів тощо).

Здобувши ще за 60-х років від свого захоплення фольклором здорову і бадьору наснагу на все своє життя, Лисенко провів це своє життя в полум'яному горінні. Йому не було часу, як іншим вихідцям з дворянської верстви, скімлити й сумувати за нещасною долею „леньки-України“, він знайшов дорогу до цілющих джерел народної творчості. Як легендарний Антей, він волів від матері-землі брати собі нові сили для боротьби за долю свого народу в тяжких умовах царату. Разом з Франком він міг сказати:

Земле, моя всеплодющая мати,
Сили, що в твоїй живе глибині,
Краплю, щоб в бою сильніше стояти,
Дай і мені!

І земля не зрадила його. Вона дала йому силу. Царат не був Геркулесом, який один тільки міг задушити Антея, і перемога осталася за народом і його піснею. Ми її святкуємо. Ми відновлюємо нині постановку Лисенкового „Тараса Бульби“, опери, пронизаної наскрізь народною пісенною творчістю, опери, де змальовується героїчна боротьба українського народу з його гнобителями — панами, і це є гідне вшанування пам'яті великого класика української музики.

Тільки тепер, за наших часів, ми можемо з повною ясністю бачити все значення діяльності Лисенка. Але й за лютих часів царату, коли тількищо склепілися невтомні очі ентузіаста народної пісні, історія вже сказала своє слово, і це було ясно для видющих очей. Лисенко помер раптово, в розквіті своїх духовних сил, 24 жовтня 1912 р. (ст. ст.) від приступу грудної жаби. П'ятдесятитисячна похоронна процесія проходила на Байкове кладовище прах композитора. В цій величезній демонстрації не було київської аристократії, великої буржуазії, панівної бюрократії, вищого київського чиновництва, вищої професури й аристократичного світу. Тут було студентство, учні шкіл, ремісники, київське міщанство і „різничинницька“ інтелігенція. Поліцмейстер подзвонив до Київської учбової округи і запитав, чи відомо там, що кілька тисяч студентів, семінаристів і учнів різних шкіл їде за труною Лисенка. Начальство жажнулося, сіло на візника і поїхало оглянути процесію. Коли воно побачило молодь, що безконечним ланцюгом розтяглася по вулицях Києва, його „ударило в піт“, не зважаючи на кінець жовтня. Переказували, що один з „окружних інспекторів“, обтираючи холодний піт з чола, сторопіло сказав: „Знаєте, я никак не думал, чтобы у этого Лы-

сенка оказалось так много поклонников!" А другой злісно відповів: „Да вы же видите, что это просто демонстрация!“

І це була правда. Так розцінювали цей момент і найкращі представники трудової інтелігенції. М. Горький писав М. Коцюбинському з приводу похорону М. Лисенка: „Смерть Лысенка понимаю как огромную потерю, но читая описание его похорон,— извините меня за странное, м. г., слово!—ощущаю какую-то дрожь радости в сердце: как любит народ своего человека! Как глубоко поучительна эта печальная, но такая могучая, прекрасная церемония проводов отслужившего своему делу человека, и как ясно чувствуешь, что народ понял величие его труда! Прекрасна и смерть, когда она влечет за собою такое возбуждение жизни, такой пламенный расцвет чувства любви и почтения к усопшему*.

ОЛЕКСАНДР ІВАНОВИЧ БІЛЕЦЬКИЙ

Академія Наук СРСР надала ступінь доктора літературознавства видатному вченому радянської України професору Олександрові Івановичу Білецькому.

Харківська організація Спілки радянських письменників з особливою приємністю відзначає цей факт — перше надання ступеня доктора літературознавства вченому радянської України, бо Олександр Іванович всі роки розвитку радянської літератури, і особливо після створення Спілки радянських письменників, бере активну участь в цілому літературному процесі і в житті харківської організації.

Кожний літературознавець, письменник-прозаїк, драматург і критик на свій творчості яскраво відчуває, яка значуща, видатна роль в розвитку літературознавства, літератури і мистецтва талановитого й невтомного літературознавця і критика О. І. Білецького. Його робота давно вже заслуговує на вивчення і популяризацію серед творчих робітників та широких мас.

1937 року минає 30 років, як Олександр Іванович вперше виступив в галузі літературознавства. 1907 року він написав видатну роботу „Легенда про Фауста“, за яку одержав золоту медаль. За 30 років наукової діяльності Олександр Іванович написав біля двохсот наукових робіт, велика кількість яких має виключне значення для розвитку нашого літературознавства.

Професор Білецький належить до тих вчених, що після пролетарської революції своєю чесною працею пішли служити справі розвитку культури нашого великого народу. Активна участь у громадській роботі, участь в радянській пресі, опанування матеріалістичного світогляду, спільна праця з молодими радянськими кадрами переконали вихованого на ідеалістичній філософській системі вченого в антинауковості буржуазних теорій, і, поповнюючи посиленою працею свою політичну і філософську освіту, перемагаючи вплив історичної поетики Веселовського, психологічної поетики Потебні, формалізм і техніцизм в галузі історії літератури, професор Білецький став одним з авторитетніших радянських літературознавців. Відкидаючи буржуазні методи і системи, він ввів час бореться за опанування вчення класиків марксизму про літературу.

За ці роки він написав найбільші й найвидатніші свої праці з теорії методології літератури, з історії світової літератури, історії російської літератури, історії української літератури, праці з мистецтвознавства і з питань методики літератури.

О. І. Білецький народився 1884 року в Казанському повіті в родині агронома-педагога, літератора з сільськогосподарських питань. Середню освіту дістав в Казані і в Харкові, а вищу — в Харківському університеті,

де закінчив курс на історико-філологічному факультеті. В університеті Олександр Іванович працював, спеціалізуючись в історії західноєвропейських літератур та іспаністиці під керівництвом професора Нетушила, Шерцля, Денісова — по класичній філології і в семінарі професора Кадлубовського по історії староруської повісті, легенди, усної творчості в аспекті „порівняльно-історичного вивчення“.

В 1908 році Олександра Івановича залишено при університеті для готування до професорського звання по кафедрі російської мови і словесності. В 1909 і 1910 рр. його виряджено до Петербурга для спеціалізації під керівництвом професора Шляпкіна і академіка Шахматова.

В цей час Олександр Іванович розпочав збирати і опрацьовувати матеріали для роботи про літературну діяльність Семена Полоцького, головним чином з погляду латино-польських джерел, починаючи від Вікентія з Бові і „Золотої легенди“ і кінчаючи анонімними польськими виданнями XVII сторіччя. В той же час Олександр Іванович зацікавився проблемою „другорядних руських письменників першої половини XIX сторіччя“ і з захопленням збирав матеріали для написання великої роботи про цих письменників.

1912 року, склавши магістерський екзамен і прочитавши пробну лекцію, він був зарахований приват-доцентом історико-філологічного факультету Харківського університету. До 1920 року працював приват-доцентом, доцентом і виконуючим обов'язки професора.

1919 року Олександр Іванович написав дисертацію на ступінь магістра „Епізод з історії російського романтизму. Російські письменники 1830—60-х років“, і після прилюдного захисту дістав ступінь магістра російської мови і словесності.

З 1920 року Олександра Івановича запрошено на посаду керівника кафедри літератури до педагогічного інституту професійної освіти, що створився на базі Харківського університету. В той же час О. І. був керівником історико-літературної секції науково-дослідної кафедри історії європейської культури, керівником кафедри літературознавства тощо.

В університеті, на жіночих курсах і в інституті О. І. читав, крім загальних курсів історії російської і західноєвропейської літератури, також спеціальні курси з руської літератури XVII—XVIII сторіч, а крім того, курси з історії європейського роману античних часів до XVII сторіччя, з історії західноєвропейського театру, з історії російського роману, провадив семінари з поезики тощо.

В останнє десятиріччя О. І. Білецький працював, починаючи з 1929 року переважно в українському інституті марксизму-ленінізму, в інституті червоної професури, науково-дослідному інституті ім. Тараса Шевченка, керуючи кафедрами, ведучи спеціальні курси і весь час беручи активну участь в житті літературних організацій та в радянській пресі.

Роки першої п'ятирічки — це роки особливо творчої активності О. І. Білецького. На цей час припадає ряд праць його з історії світової літератури. О. І. захоплюється проблемою всебічного вивчення творів класиків марксизму для того, щоб по-новому поставити питання про літературу. Така виникли роботи О. І. Білецького про Прометея, Есхіла, про Данте, Сервантеса, Гете, Гюго та інші, а також праця „Маркс і Енгельс та історія світової літератури“, що вийшла окремим виданням 1934 року.

Роботі О. І. Білецького в свій час заважали вороги різних мастей, що діли в науково-дослідних інститутах і весь час намагались дезорієнтувати його творчість. Відома історія з зняттям О. І. Білецького з Інституту Шевченка, на чолі якого стояв ворог Пилипенко, що за допомогою своїх плабузників при підтримці ворога народу Левкович намагався ганьбити сну працю Білецького.

Так само заважали роботі професора Білецького вороги народу Річицький Щупак, що очолювали кафедру літератури ВУАМЛІНУ і ІЧП. Дякуючи їм великим можливостям, що їх створила радянська влада, дякуючи великій назі Центрального комітету партії до передових наукових робітників, О. І. Білецький в останні роки зміг активно себе творчо виявити і виявляє щодня своєю науковою роботою і своїми творами в галузі літературознавства та мистецтвознавства. Ряд статей з історії світової літератури, частина дручника з історії української літератури, статті про творчість класиків світової, російської і української літератури і мистецтва — надзвичайно оригінальний і цінний вклад О. І. Білецького в нашу радянську науку, при широких перспективах його подальшого розвитку.

Олександр Іванович виявив себе як активний громадський діяч і чулий товариш молодих наукових працівників і письменників. Окремі роботи професора Білецького — найкращий доказ цього. Олександр Іванович поруч з науковими працями про світових класиків літератури написав цілий ряд статей про сучасних радянських письменників, як старшого віку, так і початківців. Видатні майстри художнього слова, і початківці, і молоді наукові працівники завжди знаходять у Олександра Івановича товариську допомогу.

Радянські письменники України радісно вітають Олександра Івановича — доктора літературознавства¹.

НАЙГОЛОВНІШІ НАУКОВІ І ЛІТЕРАТУРНІ ПРАЦІ О. І. БІЛЕЦЬКОГО

I. ТЕОРІЯ І МЕТОДОЛОГІЯ ЛІТЕРАТУРИ

В мастерской художника слова — Харків, 1923 р.; К построению теории литературных стилей; Библиографический метод в литературоведении; Маркс, Гегель і історія літератури.

II. ІСТОРІЯ СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Легенда о Фаусте (окрема книжка); Із історії шекспіризму; Мольєр. Стаття); Сучасне красне письменство Заходу (окрема книжка); Літературні течії в Європі в першу чверть XX сторіччя; Література древней Индии (окрема книжка); Борьба за стиль.

ВСТУПНІ СТАТТІ ДО ТВОРІВ

Свіфт; Віктор Гюго; А. Доде; Рабле та його роман; Аристофан та його комедії; Дон-Кіхот Сервантеса; Жіль Блаз — Лесажа; Франціско Кеведо; історичне значення Дафніса і Хлої; Італьянская новелла после Бокаччио; Спартак в історії. Спартак в романі Джованолі.

¹ Докладну статтю про творчість О. І. Білецького редакція подасть в наступних №№ журналу.

III. ІСТОРІЯ РОСІЙСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

О преподавании древне-русской литературы; Из материалов для изучения И. С. Тургенева; Достоевский и натуральная школа в 1846 году Тургенев и русские писательницы 1830—60-х годов; Мудрость и пословицы (о творчестве Островского); Очередные вопросы изучения русского романтизма; Помяловский — автор нарисів „Бурса“ та його книга; К истории романа „Капитанская дочка“ Пушкина; Замыслы Брюссова прозаика; Горький и Запад; Місце Горького в російській літературі; Політична сатира Салтикова-Щедрина; Фольклорные параллели поэмы Некрасова „Кому в Руси жить хорошо“.

IV. ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Ряд статей про окремих українських письменників та історію української літератури.

V. ПІДРУЧНИКИ, ХРЕСТОМАТІЇ І ПРАЦІ З ПИТАНЬ МЕТОДИКИ

Елементи поетики в школах соцівху; Формальний аналіз літератури Західноєвропейська література (курс лекцій); Хрестоматія з історії західних літератур; Загальний курс української літератури; Підручна книга з історії світового театру; Хрестоматія з історії західних літератур.

VI. МИСТЕЦТВО І ТЕАТР

Старинний театр в Росії; Проблема агітаційного репертуару; В поисках репертуара для детских театров; О пьесе Ромен Роллана „Ли-лю-ли“ Персидский театр; та інші.

НОВІ ПІСНІ ПРО ЛЕНІНА І СТАЛІНА

Інститут фольклору Української академії наук зібрав багато нових пісень про Леніна і Сталіна. Кращі з

цих пісень будуть видані окремим збірником у художньому опрацюванні українських композиторів.

ВИДАВНИЦТВА ДО ХХ РОКОВИН ЖОВТНЯ

До ХХ роковин Великої Пролетарської Революції видавництво товариства іноземних робітників готує збірку Німецькі революційні письменники про Радянський Союз".

В цьому збірникові будуть видру-

ковані п'єси, новели, оповідання і уривки з творів Вілли Бределя, Фрідріха Вольфа, Теодора Плів'є, Гуго Гуперта, поезії Йоганнеса Бехера, Еріха Вайднера і інших.

Обсяг збірки — 15 друк. аркушів.

ОДНОТОМНИК ТВОРІВ МИКОЛИ ОСТРОВСЬКОГО

Накладом видавництва „Молодая гвардия“ виходить кращим виданням збірок творів невідомого письмен-

ника — орденосця Миколи Островського. В книзі — романи „Як гартувалася сталь“ та „Народжені бурєю“.

ЗБІРКА НАРОДНИХ ОПОВІДАнь ПРО ПУШКІНА, ГОРЬКОГО І ШЕВЧЕНКА

Видавництво „Мистецтво“ готує до друку книжку „Народні оповідання про Пушкіна, Горького і Шевченка“. У цій книзі будуть зібрані народні оповідання, пісні, легенди, створені в зв'язку з перебуванням Пушкіна, Горького і Шевченка в різних місцевос-

тях України. Стосуються вони різних історичних епох. Книга буде ілюстрована зразками народного образотворчого мистецтва, зразками художнього вишивання, присвяченого великим письменникам, дитячими малюнками тощо.

УКРАЇНСЬКІ ПИСЬМЕННИКИ МОВАМИ НАРОДІВ УРСР

Держнацменвидав України розпочинає серію видань українських класиків мовами народів УРСР. Готуються до друку єврейською, німецькою, польською і болгарською мовами Фата Моргана" Михайла Коцюбинського, збірка творів Марка Вовчка, окремі твори Івана Франка.

З творів сучасних радянських письменників готується до друку збірка „Сес Івана Микитенка єврейською, німецькою і польською мовами; єврейською мовою окремі оповідання для дітей Петра Панча, „Дуже добре“ Олександра Копиленка, збірка творів Івана Рибак.

Вийшов роман Юрія Яновського

„Вершники“ єврейською мовою і готується до друку видання творів болгарською мовою.

Днями виходять з друку твори письменника — орденосця Миколи Островського „Як гартувалася сталь“ єврейською і німецькою мовами та „Народжені бурєю“ єврейською мовою.

З оригінальної художньої літератури у Нацменвидав єврейською мовою вийшла збірка віршів І. Фефера „Сила“, роман Полянкера „Дві зустрічі“, Бловштейна „Без дому“; днями виходить збірка віршів М. Талалаєвського „Моя Україна“ та збірка оповідань А. Кагана.

У Харкові в фондах центрального архіву революції УРСР знайдено цікаву картотеку матеріалів і документів, що стосуються Т. Г. Шевченка і зберігаються в архівах Ленінграда, Москви, Києва, Харкова та інших міст.

В картотечі серед інших документів перелічено також багато справ жандармських управлінь про боротьбу проти поширення „Кобзаря“ серед широких мас трудящих.

„РУССКАЯ ЛИТЕРАТУРА“

(ДЕСЯТИЙ ТОМ „ЛИТЕРАТУРНОЙ ЭНЦИКЛОПЕДИИ“)

Редакція „Литературной Энциклопедии“ готує до друку десятий том, в якому буде вміщена велика стаття „Русская литература“.

Стаття має кілька розділів і присвячена основним епохам історії російської літератури, починаючи з усної народної творчості і кінчаючи сучасною радянською літературою.

Зважаючи на особливу вагу даної статті, редакція „Литературной Энциклопедии“ організувала кілька нарад

для попереднього обговорення кожного розділу статті. Відбулось усього кілька нарад. На цих нарадах обговорено такі розділи статті: „Русская литература XX века до великой социалистической революции“ (автор В. В. Михайловський), „Древнерусская литература“ (автор Н. К. Гудзіл), „Русская литература XVIII в.“ (автор — Ол. П. Білецький) і „Русская устная поэзия“ (автор — Б. Л. Розенфельд).

КОНКУРС НА КРАЩУ П'ЕСУ З КОЛГОСПНОЇ ТЕМАТИКИ

П'єс про нове соціалістичне село мало. До того ж ці п'єси здебільшого і невисокої якості. Управління в справах мистецтв при РНК УРСР оголосило відкритий конкурс на кращу п'єсу з колгоспної тематики. Автори кращих п'єс будуть премійовані. П'єси не премійовані, але відзначені журі конкурсу, будуть випущені окремими виданнями і рекомендовані театрам УРСР.

Обрано журі в складі тт. Хвильовий (голова), Червоного, Соболева, Г. Юр. Корнійчука, Микитенка, Крушельницького, Тичини, Яновського. Останній строк подачі п'єс на розгляд журі — 15 листопада ц. р.

Управління в справах мистецтв при РНК УРСР виділило для преміювання кращих п'єс 33 тис. крб. Перша премія — 15 тис. крб., друга — 10 тис. крб., третя — 8 тис. крб.

ГАСТРОЛЬНА ПОДОРОЖ „ДУМКИ“

Державна заслужена капела „Думка“ виїхала в двомісячну гастрольну подорож, організовану Всесоюзним комітетом і Українським управлінням в справах мистецтв.

Капела виступатиме в Ростові-на-

Дону, Краснодарі, Мінеральних водах, Грозному, Махач-Калі, Баку, Тбілісі, Сухумі, Сочі, Ялті, Євпаторії, Севастополі і Симферополі.

Капела виїхала в повному складі — 110 чол.

АЛЬБОМ ОФОРТІВ Т. ШЕВЧЕНКА

У фонді кабінету образотворчого мистецтва бібліотеки „УАН“ зберігається альбом офортів Т. Г. Шевченка, виданий у Києві 1891 р. До альбому увійшли репродукції з офортів — копії з картин Рембрандта, Мурільйо,

Брюллова та інших визначніших художників, ряд автопортретів та краєвидів (деякі з останніх не увійшли до відомої двотомної збірки малюнків Шевченка, виданої 1912—1914 рр. в Петербурзі).

ВИДИ КИЄВА

Видавництво „Мистецтво“ здало в обіг альбом видів Києва. В альбомі буде близько 150 репродукцій фото кращих майстрів, фотографії, що відображають бурхливий зріст соціалістичного будівництва та природні красоти Києва.

Для забезпечення високої якості видання книга друкуватиметься на київській фабриці „Госзнак“ спеціальним методом.

В альбомі вміщується також нарис про столицю Радянської України. Всі тексти альбома — стаття, заголовки, підтекстовки — будуть подані трьома мовами: українською, російською і французькою.

Альбом вийде в оправі металевим тисненням, розкішним виданням, великим тиражем.

ДЕРЖАВНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ МУЗЕЙ

В Києві відкрився Державний український музей, в якому зібрано ряд найцінніших пам'яток мистецтва, починаючи від зародків його і кінчаючи

мистецтвом наших днів. Музей демонструє основні моменти розвитку мистецтва на території теперішньої УРСР протягом тисячоліть.

В ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСНІЙ ОРГАНІЗАЦІЇ ПИСЬМЕННИКІВ

В перших днях квітня відбулися щотижневі — виборчі збори письменників харківської обласної організації СРПУ. Збори тривали кілька днів (7—10 квітня).

Із звітною доповіддю за два з половиною роки роботи обласного правління СРПУ виступив Юрій Смолич. З доповіддю про готування харківських письменників до 20-річчя Жовтневої революції виступив Д. Галушко.

Останній день зборів був присвячений ухваленню резолюції і виборам обласного правління.

Роботу харківського обласного правління СРПУ збори визнали задовільною.

Таємним голосуванням до складу нового правління загальні збори об-

рали таких товаришів: І. Муратова, Д. Галушка, Ю. Смолича, Д. Семенова, Ю. Яновського, П. Байлебуру, М. Хашеватського, Ів. Сенченка і Ол. Донченка.

До ревізійної комісії обрано товаришів: В. Владка, М. Дукина і Ів. Плехіна.

11 квітня відбулося перше засідання нового харківського обласного правління СРПУ. Таємним голосуванням обрано секретаріат в складі трьох осіб: Ю. Смолича, Д. Галушка та Д. Семенова.

На цьому ж засіданні обрано нову редакцію місячника „Літературний Журнал“ в складі Д. Галушка (редактор) та І. Муратова і Ів. Сенченка (заступники редактора).

Редакція — Іван Кириленко (відповідальний редактор), Ол. Копиленко, І. Кулик, Юрій Смолич (заст. редактора), Юрій Яновський

Видає Державне Літературне Видавництво

Редактор І. Кириленко. Зав. редакції П. Ходченко.
Секретар редакції М. Гільов. Техкер С. Білокінь.
Літредактор-коректор В. Потієнко.

Друкарня ім. Фрунзе. Харків, пров. Фрунзе, 6. Уповнова-
жений Головліту 2434. Замовл. 404. Тираж 5150. 9 друк. арк.
Пап. ф 62×94—38 кг. 4 1/2 пап. арк. В. 1 пап. арк. 122512 літ.
Здано в роботу 17-V.37 р. Підписано до друку 19-V.37 р.

